

॥ तैत्तिरीय संहिता ॥

॥ काण्डम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति स तपोऽतप्यत स
सर्पानसृजत सोऽकामयत प्रजाः सृजेयेति स द्वितीयमतप्यत स
वयांस्यसृजत सोऽकामयत प्रजाः सृजेयेति स तृतीयमतप्यत
स एतं दीक्षितवादमपश्यत्तमवदत्ततो वै स प्रजा असृजत
यत्तपस्तत्त्वा दीक्षितवादं वदति प्रजा एव तद्यजमानः (१)

सृजते यद्वै दीक्षितोऽमेध्यम्पश्यत्यपास्मादीक्षा कामति
नीलमस्य हरो व्येत्यबद्धम्मनो दरिद्रं चक्षुः सूर्यो ज्योतिषां श्रेष्ठो
दीक्षे मा मां हासीरित्याह नास्मादीक्षापं कामति नास्य नीलं न
हरो व्येति यद्वै दीक्षितमभिवर्षति दिव्या आपोऽशान्ता ओजो
बलं दीक्षाम् (२)

तपोऽस्य निर्घन्त्युन्दतीर्बलं धत्तौजो धत्त बलं धत्त मा मे
दीक्षां मा तपो निर्वधिष्टेत्याहैतदेव सर्वमात्मन्धत्ते नास्यौजो बलं
न दीक्षां न तपो निर्घन्त्यग्निर्वै दीक्षितस्य देवता सोऽस्मादेतर्हि

तिर इव यरहि याति तमीश्वरः रक्षांसि हन्तोः (३)

भद्रादभि श्रेयः प्रेहि बृहस्पतिः पुरणुता ते अस्त्वित्याह ब्रह्म
वै देवानां बृहस्पतिस्तमेवान्वारभते स एनः सम्पारयत्येदमगन्म
देवयजनं पृथिव्या इत्याह देवयजनः ह्येष पृथिव्या आगच्छति यो
यजते विश्वे देवा यदजुषन्त पूर्व इत्याह विश्वे ह्येतद्देवा जोषयन्ते
यद्वाह्मणा ऋक्सामाभ्यां यजुषा सन्तरन्त इत्याह ऋक्सामाभ्याः
ह्येष यजुषा सन्तरन्ति यो यजते रायस्पोषेण समिषा
मदेमेत्याहाशिषमेवैतामा शास्ते ॥ (४)

यजमानो दीक्षाः हन्तां ब्राह्मणाश्चतुर्विंशतिश्च ॥ [१]

एष ते गायत्रो भाग इति मे सोमाय ब्रूतादेष ते ऋगैष्टुभो
जागतो भाग इति मे सोमाय ब्रूताच्छन्दोमानाः साम्राज्यं गच्छेति
मे सोमाय ब्रूताद्यो वै सोमः राजानः साम्राज्यं लोकं गमयित्वा
क्रीणाति गच्छति स्वानाः साम्राज्यं छन्दांसि खलु वै सोमस्य
राज्ञः साम्राज्यो लोकः पुरस्तात्सोमस्य क्रयादेवमभि मन्त्रयेत्
साम्राज्यमेव (५)

एनं लोकं गमयित्वा क्रीणाति गच्छति स्वानाः साम्राज्यं
यो वै तानूनप्रस्यं प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति ब्रह्मवादिनो वदन्ति
न प्राश्नन्ति न जुहुत्यथ कं तानूनप्रं प्रति तिष्ठतीति प्रजापतौ
मनसीति ब्रूयात्रिरव जिघ्रेत्प्रजापतौ त्वा मनसि जुहोमीत्येषा वै
तानूनप्रस्यं प्रतिष्ठा य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठति यः (६)

वा अ॒ध्व॒र्योः प्र॒ति॒ष्ठां वेद॒ प्रत्ये॒व ति॒ष्ठति॒ यतो॒ मन्ये॒तान॑भिक्रम्य
होष्या॒मीति॒ तत्ति॒ष्ठन्ना श्रा॒वये॒देषा॒ वा अ॒ध्व॒र्योः प्र॒ति॒ष्ठा य ए॒वं वेद॒
प्रत्ये॒व ति॒ष्ठति॒ यद॑भिक्रम्य जुहुयात्प्र॒ति॒ष्ठाया॑ इया॒त्तस्मा॑त्समा॒नत्र॒
ति॒ष्ठता॑ होत॒व्यं प्र॒ति॒ष्ठित्यै॒ यो वा अ॒ध्व॒र्योः स्वं वेद॒ स्ववा॑ने॒व भ॑वति
सु॒गवा॑ अ॒स्य स्वं वा॒यव्य॑मस्य (७)

स्वं च॑म॒सोऽस्य॒ स्वं यद्वा॑य॒व्यं वा च॑म॒सं वा-
ऽन॑न्वार॒भ्याश्रा॒वये॒त्स्वादि॑या॒त्तस्मा॑दन्वार॒भ्याश्रा॒व्यः स्वादे॒व
नैति॒ यो वै सोम॑मप्र॒ति॒ष्ठाप्य॒ स्तोत्र॑मु॒पाक॑रोत्यप्र॒ति॒ष्ठितः॒ सोमो॒
भव॑त्यप्र॒ति॒ष्ठितः॒ स्तोमो॑ऽप्र॒ति॒ष्ठितान्यु॒क्थान्य॑प्र॒ति॒ष्ठितो॒ यज॑मा॒नो-
ऽप्र॒ति॒ष्ठितो॒ऽध्व॒र्युर्वा॒यव्यं॑ वै सोम॑स्य प्र॒ति॒ष्ठा च॑म॒सोऽस्य॒ प्र॒ति॒ष्ठा
सोमः॒ स्तोम॑स्य॒ स्तोमं॑ उ॒क्थानां॑ ग्र॒हं वा गृही॑त्वा च॑म॒सं वो॒न्नीयं॑
स्तोत्र॑मु॒पाकुर्या॑त्प्रत्ये॒व सोम॑ः स्था॒पय॑ति॒ प्रति॒ स्तोम॑म्प्रत्यु॒क्थानि॒
प्रति॒ यज॑मान॒स्तिष्ठ॑ति॒ प्रत्य॑ध्व॒र्युः॥ (८)

एव तिष्ठति यो वायव्यमस्य ग्रहं वैकान्रविंशतिश्रं॥ [२]

य॒ज्ञं वा ए॒तत्स॑म्भ॒रन्ति॒ यत्सो॑म॒क्रय॑ण्यै प॒दं य॑ज्ञमु॒खं
ह॑वि॒र्धाने॒ यर्हि॑ ह॒वि॒र्धाने॒ प्राची॑ प्र॒व॒र्तये॑युस्तर्हि॒ तेना॑क्षमु॒पा॑ध्याद्य॒ज्ञमु॒खं
ए॒व य॑ज्ञमनु॒ सं त॑नोति॒ प्राञ्च॑म॒ग्निम्प्र॒ ह॑रन्त्युत्प॒त्नीमा॑
न॑यन्त्यन्वना॑सि॒ प्र व॑र्तयन्त्यथ॒ वा अ॑स्यैष धि॒ष्णि॒यो ही॑यते
सोऽनु॑ ध्यायति॒ स ई॑श्व॒रो रु॒द्रो भू॑त्वा (९)

प्रजां पशून् यजमानस्य शमयितोर्यर्हि पशुमाप्रीतमुदंश्च
 नयन्ति तर्हि तस्य पशुश्रपणं हरेत्तेनैवैनम्भागिनं करोति
 यजमानो वा आहवनीयो यजमानं वा एतद्वि कर्षन्ते
 यदाहवनीयात्पशुश्रपणं हरन्ति स वैव स्यान्निर्मन्थ्यं वा
 कुर्याद्यजमानस्य सात्मत्वाय यदि पशोरवदानं नश्येदाज्यस्य
 प्रत्याख्यायमव द्येत्सैव ततः प्रायश्चित्तिर्ये पशुं विमथीरन्
 यस्तान्कामयेतार्तिमाच्छेयुरिति कुविदङ्गेति नमोवृक्तिवत्यर्चाग्रीध्रे
 जुहुयान्नमोवृक्तिमेवैषां वृद्धे ताजगार्तिमाच्छन्ति॥ (१०)

भूत्वा ततः षड्विंशतिश्च॥

[३]

प्रजापतेर्जायमानाः प्रजा जाताश्च या इमाः। तस्मै प्रति
 प्र वेदय चिकित्वा अनु मन्यताम्। इमम्पशुम्पशुपते ते अद्य
 बध्नाम्यग्रे सुकृतस्य मध्ये। अनु मन्यस्व सुयजा यजाम जुष्टं
 देवानामिदमस्तु हव्यम्। प्रजानन्तः प्रति गृह्णन्ति पूर्वं प्राणमङ्गेभ्यः
 पर्याचरन्तम्। सुवर्गं याहि पथिभिर्देवानैरोषधीषु प्रति तिष्ठा
 शरीरैः। येषामीशं (११)

पशुपतिः पशूनां चतुष्पदामुत च द्विपदाम्। निष्क्रीतोऽयं
 यज्ञियम्भागमेतु रायस्पोषा यजमानस्य सन्तु। ये बध्यमानमनु
 बध्यमाना अभ्यैक्षन्त मनसा चक्षुषा च। अग्निस्ता अग्रे प्र मुमोक्तु
 देवः प्रजापतिः प्रजया संविदानः। य आरण्याः पशवो विश्वरूपा

विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। वायुस्ता९ अग्रे प्र मुमोक्तु देवः
प्रजापतिः प्रजया संविदानः। प्रमुञ्चमानाः (१२)

भुवनस्य रेतो गातुं धत्तु यजमानाय देवाः। उपाकृत९ शशमानं
यदस्थाञ्जीवं देवानामप्येतु पार्थः। नाना प्राणो यजमानस्य पशुनां
यज्ञो देवेभिः सह देवयानः। जीवं देवानामप्येतु पार्थः सत्याः सन्तु
यजमानस्य कामाः। यत्पशुर्मायुमकृतोरो वा पद्धिराहते। अग्निर्मा
तस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्व९ हंसः। शमितार उपेतन यज्ञम् (१३)

देवेभिरिन्वितम्। पाशात्पशुम्प्र मुञ्चत बन्धाद्यज्ञपतिं परि।
अदितिः पाशम्प्र मुमोक्तेतं नमः पशुभ्यः पशुपतये करोमि।
अरातीयन्तमधरं कृणोमि यं द्विष्मस्तस्मिन्प्रति मुञ्चामि पाशम्।
त्वामु ते दधिरे हव्यवाह९ शृतङ्कर्तारमुत यज्ञियं च। अग्रे सदक्षः
सतनुरहि भूत्वाऽथ हव्या जातवेदो जुषस्व। जातवेदो वपया
गच्छ देवान्त्व९ हि होता प्रथमो बभूथ। घृतेन त्वं तनुवो
वर्धयस्व स्वाहाकृत९ हविरदन्तु देवाः। स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः
स्वाहा॥ (१४)

ईशे प्रमुञ्चमाना यज्ञन्त्व९ षोडश च॥ [४]

प्राजापत्या वै पशवस्तेषा९ रुद्रोऽधिपतिर्यदेताभ्यामुपाकरोति
ताभ्यामेवैनं प्रतिप्रोच्या लभत आत्मनोऽनाव्रस्काय द्वाभ्यामुपाकरोति
द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्या उपाकृत्य पञ्च जुहोति पाङ्गाः पशवः

पशूनेवाव रुन्धे मृत्यवे वा एष नीयते यत्पशुस्तं यदन्वारभेत
प्रमायुको यजमानः स्यान्नाना प्राणो यजमानस्य पशुनेत्याह
व्यावृत्त्यै (१५)

यत्पशुर्मायुमकृतेति जुहोति शान्त्यै शमितार उपेतनेत्याह
यथायजुरेवैतद्वपायां वा आह्नियमाणायामग्नेर्मेधोऽर्प कामति
त्वामु ते दधिरे हव्यवाहमिति वपामभि जुहोत्यग्नेरेव मेधमव
रुद्धेऽथो शृतत्वाय पुरस्तात्स्वाहाकृतयो वा अन्ये देवा
उपरिष्ठात्स्वाहाकृतयोऽन्ये स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेत्यभितो
वपां जुहोति तानेवोभयान्प्रीणाति॥ (१६)

व्यावृत्त्या अभितो वपां पञ्च च॥ [५]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरत्या देवताभ्यो वृश्च्यते
पापीयान्भवति यो यथादेवतं न देवताभ्य आ वृश्च्यते
वसीयान्भवत्याग्नेय्यर्चाग्नीध्रमभि मृशेद्वैष्णव्या हविर्धानमाग्नेय्या
सुचो वायव्या वायव्यान्यैन्द्रिया सदो यथादेवतमेव यज्ञमुप
चरति न देवताभ्य आ वृश्च्यते वसीयान्भवति युनज्मि ते पृथिवीं
ज्योतिषा सह युनज्मि वायुमन्तरिक्षेण (१७)

ते सह युनज्मि वाचः सह सूर्येण ते युनज्मि तिस्रो विपृचः
सूर्यस्य ते। अग्निर्देवता गायत्री छन्द उपाशोः पात्रमसि सोमो
देवता त्रिष्टुप्छन्दोऽन्तर्यामस्य पात्रमसीन्द्रो देवता जगती छन्द

इन्द्रवायुवोः पात्रमसि बृहस्पतिर्देवताऽनुष्टुप्छन्दो मित्रावरुणयोः
पात्रमस्यश्विनो देवता पङ्क्तिश्छन्दोऽश्विनोः पात्रमसि सूर्यो देवता
बृहती (१८)

छन्दः शुक्रस्य पात्रमसि चन्द्रमा देवता सतोबृहती छन्दो
मन्थिनः पात्रमसि विश्वे देवा देवतोष्णिहा छन्द आग्रयणस्य
पात्रमसीन्द्रो देवता ककुच्छन्द उक्थानाम्पात्रमसि पृथिवी देवता
विराट्छन्दो ध्रुवस्य पात्रमसि॥ (१९)

अन्तरिक्षेण बृहती त्रयस्त्रिंशच्च॥ [६]

इष्टर्गो वा अध्वर्युर्यजमानस्येष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽष्टुः
क्षीयत आसन्त्यान्मा मन्त्रात्पाहि कस्यांश्चिदभिर्शस्त्या इति पुरा
प्रातरनुवाकाञ्जुहुयादात्मन एव तदध्वर्युः पुरस्ताच्छर्म नह्यतेऽनात्यै
संवेशाय त्वोपवेशाय त्वा गायत्रियास्त्रिष्टुभो जगत्या अभिभूत्यै
स्वाहा प्राणापानौ मृत्योर्मा पात प्राणापानौ मा मा हासिष्टं
देवतासु वा एते प्राणापानयोः (२०)

व्यायच्छन्ते येषां सोमः समृच्छते संवेशाय त्वोपवेशाय
त्वेत्याह छन्दांसि वै संवेश उपवेशश्छन्दोभिरेवास्य
छन्दांसि वृद्धे प्रेतिवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिर्जित्यै मरुत्वतीः
प्रतिपदो विजित्या उभे बृहद्रथन्तरे भवत इयं वाव
रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेवैनमन्तरेत्यद्य वाव रथन्तरं श्वो

बृहदद्याश्वादेवैनमन्तरेति भूतम् (२१)

वाव रथन्तरम्भविष्यद्बृहद्भूताच्चैवैनं भविष्यतश्चान्तरेति
परिमितं वाव रथन्तरमपरिमितम्बृहत्परिमिताच्चैवैनमपरि-
मिताच्चान्तरेति विश्वामित्रजमदग्नी वसिष्ठेनास्पर्धेताः स
एतज्जमदग्निर्विहव्यमपश्यत्तेन वै स वसिष्ठस्येन्द्रियं वीर्यमवृद्धं
यद्विहव्यं शस्यत इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धे
यस्य भूयांसो यज्ञक्रतव इत्याहुः स देवता वृद्ध इति यद्यग्निष्टोमः
सोमः परस्तात्स्यादुक्थ्यं कुर्वीत यद्युक्थ्यः स्यादतिरात्रं कुर्वीत
यज्ञक्रतुभिरेवास्य देवता वृद्धे वसीयान्भवति॥ (२२)

प्राणापानयोर्भूतं वृद्धेऽष्टाविंशतिश्च॥ [७]

निग्राभ्याः स्थ देवश्रुत आयुर्मे तर्पयत प्राणं मे तर्पयतापानं
मे तर्पयत व्यानं मे तर्पयत चक्षुर्मे तर्पयत श्रोत्रं मे तर्पयत मनो
मे तर्पयत वाचं मे तर्पयतात्मानं मे तर्पयताङ्गानि मे तर्पयत प्रजां
मे तर्पयत पशून्मे तर्पयत गृहान्मे तर्पयत गुणान्मे तर्पयत सर्वगणं
मा तर्पयत तर्पयत मा (२३)

गुणा मे मा वि तृषन्नोषधयो वै सोमस्य विशो विशः खलु
वै राज्ञः प्रदातोरीश्वरा ऐन्द्रः सोमोऽवीवृधं वो मनसा सुजाता
ऋतप्रजाता भग इद्वेः स्याम। इन्द्रेण देवीर्वीरुधः संविदाना अनु
मन्यन्ताः सर्वनाय सोममित्याहौषधीभ्य एवैनं स्वायै विशः स्वायै

दे॒वता॑यै नि॒र्या॑च्या॒भि षु॑णोति॒ यो वै सोम॑स्याभिषूयमा॑णस्य (२४)

प्र॒थ॒मोऽ॑ंशुः स्क॒न्द॑ति॒ स ई॑श्व॒र इ॑न्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ प्र॒जां प॒शून्
यज॑मानस्य॒ निर्ह॑न्तो॒स्तम॑भि म॒न्त्रये॑ता मा॒स्कान्त्स॒ह प्र॒जया॑
स॒ह रा॒यस्पोषे॑णेन्द्रि॒यं मे॑ वी॒र्यं॑ मा निर्व॑धी॒रित्या॒शिष॑मे॒वैता॒मा
शा॑स्त इन्द्रि॒यस्य॑ वी॒र्यस्य॑ प्र॒जायै॑ पशूनामनिर्घा॑ताय द्र॒प्सश्च॑स्कन्द
पृथि॒वीमनु॑ द्यामि॒मं च॒ योनि॑मनु॒ यश्च॒ पूर्वः॑। तृती॒यं योनि॑मनु॒
स॒श्वर॑न्तं द्र॒प्सं जु॑होम्यनु॒ सप्त॑ होत्राः॥ (२५)

त॒र्पय॑न्त माऽभिषूयमा॑णस्य॒ यश्च॒ दश॑ च॥ [८]

यो वै दे॒वान्दे॒वय॑श॒सेना॑र्पयति॒ मनु॑ष्या॑न्मनुष्ययश॒सेन॑
दे॒वय॑श॒स्यैव॑ दे॒वेषु॑ भवति॒ मनु॑ष्ययश॒सी म॑नुष्ये॒षु या॒न्प्रा॒चीन॑माग्रय॒णाद्
गृ॒ह्णी॒याद्या॑नू॒र्ध्वां स्तानु॑प॒ब्धि॒मतो॑ दे॒वाने॒व तद्दे॒वय॑श॒सेना॑र्पयति
मनु॑ष्या॑न्मनुष्ययश॒सेन॑ दे॒वय॑श॒स्यैव॑ दे॒वेषु॑ भवति॒ मनु॑ष्ययश॒सी
म॑नुष्ये॒ष्वग्निः॒ प्रा॑तःस॒वने॒ पा॑त्व॒स्मान् वै॑श्वान॒रो म॑हि॒ना वि॒श्वश॑म्भूः।
स नः॑ पा॒व॒को द्र॒वि॑णं दधातु (२६)

आयु॑ष्मन्तः स॒हभ॑क्षाः स्याम। वि॒श्वे दे॒वा म॒रुत॑ इन्द्रो॑
अ॒स्मान्स्मि॒न्दि॒व्ये स॒वने॒ न ज॑ह्युः। आयु॑ष्मन्तः प्रि॒यमै॑षां वद॑न्तो
व॒यं दे॒वाना॑ं सु॒म॒तौ स्या॑म। इ॒दं तृती॒यं स॒व॒नं क॒वीना॑मृते॒न
ये च॑म॒समै॑रयन्त। ते सौ॒धन्व॑नाः सु॒व॒रान॑शा॒नाः स्वि॑ष्टिं नो अ॒भि
व॒सी॒यो न॑यन्तु। आ॒य॒त॒न॒वती॒र्वा अ॒न्या आ॑हु॒तयो॑ हूयन्ते॒ऽना॒य॒त॒ना

अन्या या आघारवतीस्ता आयतनवतीर्याः (२७)

सौम्यास्ता अनायतना ऐन्द्रवायवमादायाघारमा घारयेदध्वरो
यज्ञोऽयमस्तु देवा ओषधीभ्यः पशवे नो जनाय विश्वस्मै
भूतायाध्वरोऽसि स पिन्वस्व घृतवद्देव सोमेति सौम्या एव
तदाहुतीरायतनवतीः करोत्यायतनवान्भवति य एवं वेदाथो
द्यावापृथिवी एव घृतेन व्युनक्ति ते व्युक्ते उपजीवनीये भवत
उपजीवनीयो भवति (२८)

य एवं वेदैष ते रुद्र भागो यं निरयाचथास्तं जुषस्व
विदेगौपत्यं रायस्पोषं सुवीर्यं संवत्सरीणां स्वस्तिम्।
मनुः पुत्रेभ्यो दायं व्यभजत्स नाभानेदिष्ठं ब्रह्मचर्यं वसन्तं
निरभजत्स आगच्छत्सोऽब्रवीत्कृथा मा निरभागिति न त्वा
निरभाक्षमित्यब्रवीदङ्गिरस इमे सत्तमांसते ते (२९)

सुवर्गं लोकं न प्र जानन्ति तेभ्य इदम्ब्राह्मणम्ब्रूहि ते
सुवर्गं लोकं यन्तो य एषाम्पशवस्तांस्ते दास्यन्तीति तदेभ्यो-
ऽब्रवीत्ते सुवर्गं लोकं यन्तो य एषाम्पशव आसन्तानस्मा
अददुस्तम्पशुभिश्चरन्तं यज्ञवास्तौ रुद्र आगच्छत्सोऽब्रवीन्मम वा
इमे पशव इत्यदुर्वै (३०)

मह्यमिमामित्यब्रवीन्न वै तस्य त ईशत इत्यब्रवीद्यद्यज्ञवास्तौ
हीयते मम वै तदिति तस्माद्यज्ञवास्तु नाभ्यवेत्यं सोऽब्रवीद्यज्ञे

मा भ॒जाथ॑ ते प॒शून्नाभि॑ म॒स्य॒ इति॑ तस्मा॑ ए॒तम्म॒न्थिनः॑
 स॒स्राव॑म॒जुहो॑त्ततो॒ वै तस्य॑ रु॒द्रः प॒शून्नाभ्य॑मन्यत॒ यत्रै॑तमे॒वं
 वि॒द्वान्म॒न्थिनः॑ स॒स्रावं॒ जुहो॑ति न तत्र॑ रु॒द्रः प॒शून्भि॑
 म॒न्यते॥ (३१)

दधात्वायतनवतीर्या उपजीवनीर्यो भवति तेऽदुर्वै यत्रैतमेकादश च॥ [९]

जुष्टो॑ वा॒चो भू॒यासं॒ जुष्टो॑ वा॒चस्प॑तये॒ देवि॑ वाक्। यद्वा॒चो
 मधु॑म॒त्तस्मि॑न्मा धाः॒ स्वाहा॑ सर॒स्वत्यै॑। ऋ॒चा स्तोम॑ꣳ स॒मर्ध॑य
 गाय॑त्रेण॑ रथ॒न्तर॑म्। बृ॒हद्वा॑य॒त्रव॑र्तनि। यस्ते॑ द्र॒प्सः स्क॑न्दति
 यस्ते॑ अ॒ꣳशुर्बा॑हु॒च्युतो॑ धि॒षण॑योरु॒पस्था॑त्। अ॒ध्वर्यो॑र्वा परि॒ यस्ते॑
 प॒वित्रा॑थ्स्वाहा॒कृत॑मिन्द्रा॒य तं जु॑होमि। यो द्र॒प्सो अ॒ꣳशुः प॑तितः
 पृ॒थि॒व्यां प॑रिवा॒पात् (३२)

पु॒रोडा॑शा॒त्कर॑म्भात्। धा॒ना॒सो॒मान्म॒न्थिन॑ इन्द्र शु॒क्राथ्स्वाहा॑कृत॒मि
 तं जु॑होमि। यस्ते॑ द्र॒प्सो मधु॑माꣳ इन्द्रि॒यावा॑न्थ्स्वाहा॒कृतः॑
 पुन॑र॒प्येति॑ दे॒वान्। दि॒वः पृ॒थि॒व्याः पर्य॑न्तरि॒क्षाथ्स्वाहा॑कृत॒मिन्द्रा॑य
 तं जु॑होमि। अ॒ध्वर्यु॑र्वा ऋ॒त्विजा॑ प्रथ॒मो यु॑ज्यते तेन॒ स्तोमो॑
 योक्त॑व्यं इत्याहु॒र्वाग॑ग्रेगा अ॒ग्रं ए॒त्वृजु॑गा दे॒वेभ्यो॑ यशो॒ मयि॑ दध॒ती
 प्रा॒णान्प॑शुषु॒ प्र॒जाम्मयि॑ (३३)

च॒ यज॑माने॒ चेत्या॑हु॒ वाच॑मे॒व तद्य॑ज्ञमुखे यु॒नक्ति॑ वास्तु॒ वा
 ए॒तद्य॑ज्ञस्य॑ क्रियते॒ यद्ब्र॑ह्मा॒नृही॒त्वा ब॑हिष्पवमा॒नꣳ सर्प॑न्ति॒ परा॑श्चो

हि यन्ति परांचीभिः स्तुवते वैष्णव्यर्चा पुनरेत्योपं तिष्ठते यज्ञो
 वै विष्णुर्यज्ञमेवाकर्विष्णो त्वं नो अन्तमः शर्म यच्छ सहन्त्या।
 प्र ते धारां मधुश्चुत उथ्सं दुहते अक्षितमित्याह यदेवास्य
 शयानस्योपशुष्यति तदेवास्यैतेना प्याययति॥ (३४)

परिवापात्प्रजां मयि दुहते चतुर्दश च॥ [१०]

अग्निना रयिमंश्रवत्पोषमेव दिवेदिवे। यशसं वीरवत्तमम्॥
 गोमां९ अग्नेऽविमां९ अश्वी यज्ञो नृवत्सखा सदमिदं प्रमृष्यः।
 इडांवा९ एषो असुर प्रजावा॥ न्दीर्घो रयिः पृथुबुध्नः सभावान्॥ आ
 प्यायस्व सं ते॥ इह त्वष्टारमग्रियं विश्वरूपमुप ह्वये। अस्माकमस्तु
 केवलः॥ तन्नस्तुरीपमधं पोषयितु देवं त्वष्टर्वि रराणः स्यस्व। यतो
 वीरः (३५)

कर्मण्यः सुदक्षो युक्तग्रावा जायते देवकामः। शिवस्त्वष्टरिहा
 गंहि विभुः पोषं उत त्मना॥ यज्ञेयं न उदवा पिशङ्गरूपः
 सुभरो वयोधाः श्रुष्टी वीरो जायते देवकामः। प्रजां त्वष्टा वि
 ष्यंतु नाभिं मस्मे अथा देवानामप्येतु पाथः। प्र णो देव्या नो
 दिवः। पीपिवा९ स९ सरस्वतः स्तनं यो विश्वदर्शतः। धुक्षीमहि
 प्रजामिषम् (३६)

ये ते सरस्व ऊर्मयो मधुमन्तो घृतश्चुतः। तेषां ते सुम्रमीमहे।
 यस्य व्रतम्पशवो यन्ति सर्वे यस्य व्रतमुपतिष्ठन्त आपः। यस्य

व्रते पुष्टिपतिर्निविष्टस्त९ सरस्वन्तमवसे हुवेम। दिव्य९ सुपर्ण
वयसम्बृहन्तमपां गर्भं वृषभमोषधीनाम्। अभीपतो वृष्ट्या तर्पयन्तं
त९ सरस्वन्तमवसे हुवेम। सिनीवालि पृथुष्टुके या देवानामसि
स्वसा। जुषस्व हव्यम् (३७)

आहुतं प्रजां देवि दिदिङ्घि नः। या सुपाणिः स्वङ्गुरिः
सुषूमा बहुसूवरी। तस्यै विश्वत्रियै हविः सिनीवाल्यै जुहोतन।
इन्द्रं वो विश्वतस्परिन्द्रं नरः। असितवर्णा हरयः सुपर्णा मिहो
वसाना दिवमुत्पतन्ति। त आऽववृत्रन्धसदनानि कृत्वादित्पृथिवी
घृतैर्व्युद्यते। हिरण्यकेशो रजसो विसारेऽहिर्धुनिर्वात इव
ध्रजिमान्। शुचिभ्राजा उषसः (३८)

नवेदा यशस्वतीरपस्युवो न सत्याः। आ ते सुपर्णा
अमिनन्त एवैः कृष्णो नौनाव वृषभो यदीदम्। शिवाभिर्न
स्मयमानाभिरागात्पतन्ति मिहः स्तनयन्त्यभ्रा। वाश्रेवं
विद्युन्मिमाति वत्सं न माता सिषक्ति। यदेषां वृष्टिरसर्जि।
पर्वतश्चिन्महि वृद्धो बिभाय दिवश्चिथ्सानु रेजत स्वने वः।
यत्क्रीडथ मरुतः (३९)

ऋष्टिमन्त आप इव सधियश्चो धवध्वे। अभि क्रन्द स्तनय
गर्भमा धा उदन्वता परि दीया रथेन। दृति९ सु कर्ष विषितं
न्यश्च९ समा भवन्तूद्धता निपादाः। त्वं त्या चिदच्युताग्रे पशुर्न

यवसे। धामां ह॒ यत्ते॑ अजर॒ वना॑ वृश्चन्ति॒ शिक्क॑सः। अग्ने॒ भूरी॑णि॒
तव॑ जा॒तवेदो॑ दे॒वं स्वधा॑वोऽमृत॑स्य॒ धामा॑। याश्च॑ (४०)

मा॒या मा॒यिनां॑ वि॒श्वमि॒न्व त्वे॑ पूर्वीः॒ संद॒धुः पृ॑ष्ठबन्धो। दि॒वो
नो॑ वृ॒ष्टिम्म॑रुतो ररीध्वम्प्र पि॒न्वत॒ वृष्णो॑ अश्व॑स्य॒ धाराः॑। अ॒वडि॒तेन॑
स्तनयि॒ब्रुते॒ह्यपो॑ नि॒षिञ्च॑न्नसुरः पि॒ता नः॑। पि॒न्वन्त्य॒पो म॑रुतः
सु॒दान॑वः पयो॑ घृ॒तव॑द्वि॒दथे॑ष्वा॒भुवः॑। अत्यं॑ न मि॒हे वि॑ न॒यन्ति॑
वा॒जिन॒मुत्सं॑ दुहन्ति॒ स्तन॑यन्त॒मक्षि॑तम्। उ॒दप्रु॑तो॒ मरु॑त॒स्तां
इ॒यर्त॑ वृ॒ष्टिम् (४१)

ये वि॒श्वे म॑रुतो॒ जुन॑न्ति। क्रोशा॑न्ति॒ गर्दा॑ क॒न्येव॑ तु॒न्ना पे॑रुं
तु॒ञ्जा॒ना प॒त्येव॑ जा॒या। घृ॒तेन॑ द्यावा॑पृथि॒वी मधु॑ना॒ समु॑क्षत॒ पय॑स्वतीः
कृ॒णु॒ताप॒ ओष॑धीः। ऊ॒र्जं च॑ तत्र॒ सुम॑तिं च॒ पि॒न्वथ॒ यत्रा॑ नरो मरुतः
सि॒ञ्च॒था मधु॑। उ॒दु त्य॑श्चि॒त्रम्। औ॒र्वभृ॑गुवच्छुचि॑मप्र॒वान॒वदा॑ हु॒वे।
अ॒ग्निः सं॑मु॒द्रवा॑ससम्। आ स॒वः सं॑वि॒तुर्य॑था॒ भग॑स्येव भु॒जिः
हु॒वे। अ॒ग्निः सं॑मु॒द्रवा॑ससम्। हु॒वे वा॑त॒स्वनं॑ क॒विम्प॑र्जन्य॒क्रन्द्य॑
सहः॑। अ॒ग्निः सं॑मु॒द्रवा॑ससम्॥ (४२)

वीर॑ इष॑ ह॒व्यमु॑षसो॒ मरु॑तश्च॒ वृष्टि॑ भग॑स्य॒ द्वाद॑श च॥ [११]

यो वै प॑र्वमानाना॒न्त्रीणि॑ परि॒भूः स्फ॑द्यः स्व॒स्तिर्भ॑क्षेहि॒ मही॑नां पयो॑ऽसि॒ देवं स॑वितरे॒तत्ते॑ श्ये॒नाय॑ यद्वै
हो॒तो॑पयामृ॒हीतो॑ऽसि॒ वाक्ष॑सत्प्र सो अ॒ग्न एका॑दश॥ [१२]

[प्र॒जाप॑तिर॒काम॑यत॒ प्र॒जाप॑ते॒र्जाय॑माना॒ व्याय॑च्छन्ते॒ मह्य॑मि॒मान्मा॒या मा॒यिनां॑ द्वि॒चत्वारि॑शत्॥४२॥

प्रजापतिरकामयताग्निं संमुद्रवाससम्॥]

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

यो वै पवमानानामन्वारोहान् विद्वान् यजतेऽनु पवमानाना रोहति न पवमानेभ्योऽवच्छिद्यते श्येनोऽसि गायत्रच्छन्दा अनु त्वा रंभे स्वस्ति मा सम्पारय सुपर्णोऽसि त्रिष्टुच्छन्दा अनु त्वा रंभे स्वस्ति मा सम्पारय सघांसि जगतीच्छन्दा अनु त्वा रंभे स्वस्ति मा सम्पारयेत्याहुते (१)

वै पवमानानामन्वारोहास्तान् य एवं विद्वान् यजतेऽनु पवमानाना रोहति न पवमानेभ्योऽवच्छिद्यते यो वै पवमानस्य सन्ततिं वेद सर्वमायुरेति न पुरायुषः प्र मीयते पशुमान्भवति विन्दते प्रजाम्पवमानस्य ग्रहा गृह्यन्तेऽथ वा अस्यैतेऽगृहीता द्रोणकलश आधवनीयः पूतभृत्तान् यदगृहीत्वोपाकुर्यात्पवमानं वि (२)

छिन्द्यात्तं विच्छिद्यमानमध्वर्योः प्राणोऽनु विच्छिद्येतोपयामगृहीते ऽसि प्रजापतये त्वेति द्रोणकलशमभि मृशेदिन्द्राय त्वेत्याधवनीयं विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इति पूतभृतम्पवमानमेव तत्सं तनोति सर्वमायुरेति न पुरायुषः प्र मीयते पशुमान्भवति विन्दते

प्रजाम्॥ (३)

एते वि द्विचत्वारिंशच्च॥ [१]

त्रीणि वाव सव॑नान्यथ॑ तृतीय॑ः सव॑नमव॑ लुम्पन्त्यन॑ः शु॒
कुर्वन्त॑ उपा॑ः शु॒ः हुत्वोपा॑ः शुपा॑त्रेऽः शुम॑वास्य॒ तं तृतीय॑सव॑ने-
ऽपि॒सृज्या॒भि षु॑णुया॒द्यदा॑प्याय॑यति॒ तेना॑ः शुम॑द्यद॑भिषु॑णोति॒
तेन॑र्जी॒षि सर्वा॑ण्येव॒ तत्सव॑नान्य॑ः शुम॑न्ति॒ शुक्र॑वन्ति॒ समा॑व॒द्वीर्या॑णि
करोति॒ द्वौ संमु॑द्रौ वित॑तावजू॒र्यौ पर्या॑वर्तेते ज॒ठरे॑व॒ पादाः॑। तयोः
पश्य॑न्तो॒ अति॑ यन्त्य॒न्यमप॑श्यन्तः (४)

सेतु॑नाति॒ यन्त्य॒न्यम्। द्वे द्रध॑सी स॒तती॑ वस्त॒ एकः॑ के॒शी
विश्वा॒ भुव॑नानि वि॒द्वान्। ति॒रोधा॑यैत्य॒सितं॑ वसा॑नः शु॒क्रमा॑ द॑त्ते
अनु॑हाय॒ जा॒र्यै। दे॒वा वै यद्य॑ज्ञेऽकुर्व॑त॒ तदसु॑रा अकुर्व॑त॒ ते दे॒वा
ए॒तम्म॑हाय॒ज्ञम॑पश्य॒न्तम॑तन्व॒ताऽग्नि॑होत्रं॒ व्रत॑मकुर्व॑त॒ तस्मा॑द्वि॒व्रतः॑
स्या॒द्विर॑ह्य॒ग्निहो॑त्रं जुह॑ति पौ॒र्णमा॑सं य॒ज्ञम॑ग्नी॒षोमी॑यम् (५)

प॒शुम॑कुर्व॑त दा॒र्श्यं य॒ज्ञमा॑ग्ने॒यम्प॒शुम॑कुर्व॑त वैश्व॑दे॒वम्प्रा॑तः स॒व॑नम॑कु॒
वरु॑णप्र॒धासा॑न्मा॒ध्यदि॑नः स॒व॑नः सा॒कमे॑धा॒न्पितृ॑य॒ज्ञं त्र्य॑म्ब॒काऽस्तृ॑ती
तमे॑षाम॒सुरा॑ य॒ज्ञम॑न्ववा॒जिगा॑ः स॒न्तं ना॑न्ववा॒यन्ते॑ऽब्रु॒वन्न॑ध्व॒र्तव्या॑ वा
इ॒मे दे॒वा अ॑भू॒वन्निति॑ तद॑ध्व॒रस्या॑ध्व॒रत्व॑न्त॒तो दे॒वा अ॑भ॒वन्परा॑सु॒रा
य ए॒वं वि॒द्वान्सोमे॑न॒ यज॑ते॒ भवे॑त्या॒त्मना॒ परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो

भवति॥ (६)

अपश्यन्तोऽग्नीषोमीयमात्मना परा त्रीणि च॥ [२]

परिभूरग्निं परिभूरिन्द्रं परिभूर्विश्वं देवान्परिभूर्मां सह
ब्रह्मवर्चसेन स नः पवस्व शं गवे शं जनाय शमर्वते शं
राजन्नोषधीभ्योऽच्छिन्नस्य ते रयिपते सुवीर्यस्य रायस्पोषस्य
ददितारं स्याम। तस्य मे रास्व तस्य ते भक्षीय तस्य त
इदमुन्मृजे। प्राणाय मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वापानाय व्यानाय
वाचे (७)

दक्षक्रतुभ्यां चक्षुर्भ्यां मे वर्चोदौ वर्चसे पवेथाः श्रोत्रायात्मने-
ऽङ्गेभ्य आयुषे वीर्याय विष्णोरिन्द्रस्य विश्वेषां देवानां जठरमसि
वर्चोदा मे वर्चसे पवस्व कोऽसि को नाम कस्मै त्वा कायं
त्वा यं त्वा सोमेनातीतृपं यं त्वा सोमेनामीमदं सुप्रजाः प्रजयां
भूयासं सुवीरो वीरैः सुवर्चा वर्चसा सुपोषः पोषैर्विश्वेभ्यो मे
रूपेभ्यो वर्चोदाः (८)

वर्चसे पवस्व तस्य मे रास्व तस्य ते भक्षीय तस्य
त इदमुन्मृजे। बुभूषन्नवैक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः
प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तो भूत्याऽभि पवते
ब्रह्मवर्चसकामोऽवैक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव

तर्पयति स ए॒नं तृ॒प्तो ब्र॑ह्मवर्च॒सेना॒भि प॑वत आमया॒वी (९)

अवे॑क्षेतैष वै पात्रि॑यः प्र॒जाप॑तिर्य॒ज्ञः प्र॒जाप॑तिस्तमेव तर्पयति
स ए॒नं तृ॒प्त आयु॑षा॒भि प॑वतेऽभिचर॒न्नवे॑क्षेतैष वै पात्रि॑यः प्र॒जा-
प॑तिर्य॒ज्ञः प्र॒जाप॑तिस्तमेव तर्पयति स ए॒नं तृ॒प्तः प्रा॑णापा॒नाभ्यां॑ वा॒चो
द॑क्ष॒क्रतु॒भ्यां चक्षु॑र्भ्या॒ऽश्रोत्रा॑भ्यामा॒त्मनोऽङ्गै॑भ्य॒ आयु॑षोऽन्तरै॑ति
ता॒जक्प्र ध॑न्वति॥ (१०)

वा॒चे रू॒पेभ्यो॑ वचो॑दा आ॒मया॒वी पञ्च॑चत्वारि॒ंशच्च॥ [३]

स्फ्यः॑ स्व॒स्तिर्वि॑घ्नः स्व॒स्तिः पर॑शुर्वेदिः पर॒शुर्नः॑ स्व॒स्तिः।
य॒ज्ञिया॑ य॒ज्ञकृ॑तः स्थ॒ ते मा॒स्मिन् य॒ज्ञ उप॑ ह॒यध्व॑मुप॒ मा
द्यावा॑पृथि॒वी ह॑येतामुपा॑स्तावः क॒लशः॑ सोमो॑ अ॒ग्निरुप॑ दे॒वा उप॑
य॒ज्ञ उप॑ मा॒ होत्रा॑ उपह॒वे ह॑यन्ता॒न्नमोऽग्नये॑ म॒खघ्ने॑ म॒खस्य॑ मा॒
यशो॑ऽर्यादित्या॑हव॒नीय॑मुप॒ तिष्ठ॑ते य॒ज्ञो वै म॒खः (११)

य॒ज्ञं वाव॑ स तद॑हन्तस्मा॑ ए॒व न॑म॒स्कृत्य॑ स॒दः प्र॑ सर्प॒त्यात्म॑नो-
ऽना॑त्यै॒ नमो॑ रु॒द्राय॑ म॒खघ्ने॑ नम॒स्कृत्या॑ मा पा॒हीत्याग्नी॑ध्रं तस्मा॑ ए॒व
न॑म॒डस्कृत्य॑ स॒दः प्र॑ सर्प॒त्यात्म॑नोऽना॑त्यै॒ नम॑ इन्द्रा॒य म॒खघ्न॑ इन्द्रि॒यं
मे वी॒र्य॑म्मा॒ निर्व॑धी॒रिति॑ हो॒त्रीय॑मा॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॑स्त इन्द्रि॒यस्य॑
वी॒र्य॑स्यानिर्घा॒ताय॑ या वै (१२)

दे॒वताः॑ स॒दस्या॑र्तिमा॒र्पय॑न्ति॒ यस्ता॑ वि॒द्वान्प्र॑स॒र्पति॑ न
स॒दस्या॑र्तिमा॒र्च्छति॑ नमोऽग्नये॑ म॒खघ्न॑ इत्या॑हैता॒ वै दे॒वताः॑

सदस्या॑र्ति॒मार्प॑यन्ति॒ ता य एवं वि॒द्वान्प्र॒सर्प॑ति॒ न सद॑स्या॒र्तिमा॑च्छति
दृ॒ढे स्थः॑ शि॒थिरे॒ समी॑ची॒ माः ह॑स॒स्पातु॑ ॥ सूर्यो॑ मा दे॒वो
दि॒व्याद॑ ह॑स॒स्पातु॑ वा॒युरन्त॑रि॒क्षात् (१३)

अ॒ग्निः पृ॑थि॒व्या य॒मः पि॒तृभ्यः॑ सर॑स्वती॒ मनु॑ष्येभ्यो॒ देवी॑
द्वा॒रौ मा॒ मा॒ सं ता॑त॒म् नमः॑ सद॑से॒ नमः॑ सद॑स॒स्पत॑ये
नमः॑ स॒खीनां॑ पु॒रोगा॑णां चक्षु॑षे॒ नमो॑ दि॒वे नमः॑ पृथि॒व्या
अहे॑ दैधिष॒व्योद॑त॒स्तिष्ठा॑न्यस्य॒ सद॑ने सीद॒ योऽस्म॑त्पाक॑तर॒
उन्नि॑वत॒ उदु॑द्वत॑श्च गेष॒म्पात॑म्मा॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॒द्याहः॑ सदो॒ वै
प्र॒सर्प॑न्तम् (१४)

पि॒तरोऽनु॑ प्र स॑र्पन्ति॒ त ए॑नमी॒श्वरा॑ हि॒सि॑तोः सदः॑ प्र॒सृप्य॑
दक्षि॑णार्धं॒ परे॑क्षे॒ताग॑न्त॒ पितरः॑ पि॒तृमा॑न॒हं यु॑ष्माभि॒र्भूया॑सः
सुप्र॑जसो॒ मया॑ यूयं भू॒यास्ते॑ति॒ तेभ्य॑ ए॒व न॑म॒स्कृत्य॑ सदः॑ प्र
स॑र्प॒त्यात्म॑नोऽना॒त्यै ॥ (१५)

मुखो वा अन्तरि॑क्षात्प्र॒सर्प॑न्तु॒त्रयं॑स्त्रि॒शच्च॑ ॥ [४]

भक्षे॑हि॒ मा वि॑श दी॒र्घायु॑त्वाय॒ शन्त॑नु॒त्वाय॑ रा॒यस्पोषा॑य॒ वर्च॑से
सुप्र॑जा॒स्त्वाये॑हि॒ वसो॑ पु॒रोव॑सो प्रि॒यो मे॑ हृदो॑ऽस्य॒श्विनो॑स्त्वा
बा॒हुभ्या॑ ॥ स॒ध्यास॑म् नृचक्ष॑सं त्वा दे॒व सोम॑ सुच॒क्षा अ॑व
ख्ये॑षम् म॒न्द्राभि॑भूतिः॒ केतु॑र्य॒ज्ञानां॑ वाग्जु॑षा॒णा सोम॑स्य॒ तृप्य॑तु
म॒न्द्रा स्व॑र्वा॒च्यदि॑ति॒रना॑हतशी॒र्ष्णा वाग्जु॑षा॒णा सोम॑स्य॒ तृप्य॑त्वेहि॒

विश्वचर्षणे (१६)

शम्भूर्मयोभूः स्वस्ति मां हरिवर्णं प्र चरं क्रत्वे दक्षाय
 रायस्पोषाय सुवीरतायै मा मां राजन्वि बीभिषो मा मे हार्दि
 त्विषा वंधीः। वृषणे शुष्मायायुषे वर्चसे॥ वसुमद्गणस्य सोम
 देव ते मतिविदः प्रातःसवनस्य गायत्रछन्दस इन्द्रपीतस्य
 नराशः सपीतस्य पितृपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि
 रुद्रवद्गणस्य सोम देव ते मतिविदो माध्यंदिनस्य सवनस्य
 त्रिष्टुछन्दस इन्द्रपीतस्य नराशः सपीतस्य (१७)

पितृपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयाम्यादित्यवद्गणस्य
 सोम देव ते मतिविदस्तृतीयस्य सवनस्य जगतीछन्दस
 इन्द्रपीतस्य नराशः सपीतस्य पितृपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो
 भक्षयामि। आ प्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्णियम्। भवा
 वाजस्य सङ्गथे। हिन्वं मे गात्रा हरिवो गुणान्मे मा वि तीतृषः।
 शिवो मे सप्तर्षीनुप तिष्ठस्व मा मेऽवाङ्गाभिमतं (१८)

गाः। अपाम सोमममृता अभूमादर्शम् ज्योतिरविदाम
 देवान्। किमस्मान्कृणवदरातिः किमु धूर्तिरमृत मर्त्यस्य।
 यन्म आत्मनो मिन्दाभूदग्निस्तत्पुनराहार्जातवेदा विचर्षणिः।
 पुनरग्निश्चक्षुरदात्पुनरिन्द्रो बृहस्पतिः। पुनर्मे अश्विना युवं चक्षुरा
 धत्तमक्ष्योः। इष्टयजुषस्ते देव सोम स्तुतस्तोमस्य (१९)

श॒स्तोक्थ॑स्य॒ हरि॑वत् इन्द्र॑पीतस्य॒ मधु॑मत् उप॑हूतस्योप॑हूतो
भक्षयामि। आप॑ूर्याः स्था मा॑ पूरयत प्र॒जया॑ च॒ धने॑न च। ए॒तत्ते॑
तत् ये च॒ त्वामन्वे॑तत्ते॑ पितामह॒ प्रपितामह॑ ये च॒ त्वामन्व॑त्र॒ पितरो॑
यथाभा॒गम्म॑न्दध्वम् नमो॑ वः पितरो॒ रसा॑य॒ नमो॑ वः पितरः॒ शुष्मा॑य॒
नमो॑ वः पितरो जी॒वाय॒ नमो॑ वः पितरः (२०)

स्व॒धायै॑ नमो॑ वः पितरो म॒न्यवे॑ नमो॑ वः पितरो घो॒राय॒ पित॑रो
नमो॑ वो॒ य ए॒तस्मिँल्लो॒के स्थ॑ युष्मा॑ऽस्तेऽनु॒ येऽस्मिँल्लो॒के मां तेऽनु॒
य ए॒तस्मिँल्लो॒के स्थ॑ यूयं॒ तेषां॑ वसि॑ष्ठा भूयास्त॒ येऽस्मिँल्लो॒केऽहं॑
तेषां॑ वसि॑ष्ठो भूयासं॒ प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यो वि॒श्वा जा॒तानि॒ परि॒
ता ब॑भूव (२१)

यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तन्नो॑ अस्तु व॒यः स्या॑म॒ पत॑यो
रयी॒णाम्। दे॒वकृ॑त॒स्यै॒नसोऽव॑य॒जन॑मसि॒ मनु॑ष्य॒कृत॒स्यै॒नसोऽ-
व॑य॒जन॑मसि॒ पितृ॑कृत॒स्यै॒नसोऽव॑य॒जन॑मस्य॒प्सु धौ॒तस्य॑ सोम॒ देव॑
ते नृ॒भिः सु॒तस्ये॒ष्टय॑जुषः॒ स्तुत॑स्तोमस्य॒ श॒स्तोक्थ॑स्य॒ यो भ॒क्षो
अ॑श्व॒सनि॒र्यो गो॒सनि॒स्तस्य॑ ते पि॒तृभि॑र्भ॒क्षं कृ॑त॒स्योप॑हूत॒स्योप॑हूतो
भक्षयामि॥ (२२)

वि॒श्वच॑र॒पणे॒ त्रि॒ष्टुप्छ॑न्दस॒ इन्द्र॑पीतस्य॒ नरा॑श॒सपी॑तस्याति॒ स्तुत॑स्तोमस्य जी॒वाय॒ नमो॑ वः पितरो

बभूव॒ चतु॑श्च॒त्वारि॑श॒च्च॥ [५]

म॒हीना॒म्ययो॑ऽसि॒ वि॒श्वे॑षां दे॒वानां॑ त॒नूर॑ऋ॒ध्यास॑म॒द्य पृ॑षतीनां

ग्रहम्पृषतीनां ग्रहोऽसि विष्णोर्हृदयमस्येकमिष विष्णुस्त्वानु वि
चक्रमे भूतिर्दध्रा घृतेन वर्धतां तस्य मेष्टस्य वीतस्य द्रविणमा
गम्याज्ज्योतिरसि वैश्वानरं पृश्निषे दुग्धम् यावती द्यावापृथिवी
महित्वा यावच्च सप्त सिन्धवो वितस्थुः। तावन्तमिन्द्र ते (२३)

ग्रहः सहोर्जा गृह्णाम्यस्तृतम्। यत्कृष्णशकुनः पृषदाज्यमवमृशेच
अस्य प्रमायुकाः स्युर्यच्छ्वाऽवमृशेच्चतुष्पादोऽस्य पशवः
प्रमायुकाः स्युर्यथस्कन्देद्यजमानः प्रमायुकः स्यात्पशवो वै
पृषदाज्यम्पशवो वा एतस्य स्कन्दन्ति यस्य पृषदाज्यः स्कन्दति
यत्पृषदाज्यम्पुनर्गृह्णाति पशूनेवास्मै पुनर्गृह्णाति प्राणो वै पृषदाज्यं
प्राणो वै (२४)

एतस्य स्कन्दति यस्य पृषदाज्यः स्कन्दति यत्पृषदाज्यम्पुनर्गृह्ण
प्राणमेवास्मै पुनर्गृह्णाति हिरण्यमवधाय गृह्णात्यमृतं वै हिरण्यं
प्राणः पृषदाज्यममृतमेवास्य प्राणे दधाति शतमानं भवति शतायुः
पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठत्यश्वमव घ्रापयति
प्राजापत्यो वा अश्वः प्राजापत्यः प्राणः स्वादेवास्मै योनैः
प्राणं निर्मिमीते वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते यस्य पृषदाज्यः
स्कन्दति वैष्णव्यर्चा पुनर्गृह्णाति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञः सं
तनोति॥ (२५)

ते पृषदाज्यं प्राणो वै योनैः प्राणं द्वाविंशतिश्च॥ [६]

देवं सवितरेतत्ते प्राहु तत्प्र च सुव प्र च यज्ञ

बृहस्पतिर्ब्रह्मायुष्मत्या ऋचो मा गात तनूपाथ्साम्नः सत्या
व आशिषः सन्तु सत्या आकूतय ऋतं च सत्यं च वदत स्तुत
देवस्य सवितुः प्रसवे स्तुतस्य स्तुतमस्यूर्जम्मह्यः स्तुतं दुहामा
मा स्तुतस्य स्तुतं गम्याच्छस्त्रस्य शस्त्रम् (२६)

अस्यूर्जम्मह्यः शस्त्रं दुहामा मा शस्त्रस्य शस्त्रं
गम्यादिन्द्रियावन्तो वनामहे धुक्षीमहि प्रजामिषम्। सा मे
सत्याशीर्देवेषु भूयात् ब्रह्मवर्चसं मा गम्यात्। यज्ञो बभूव स आ
बभूव स प्र जज्ञे स वावृधे। स देवानामधिपतिर्बभूव सो अस्मा
अधिपतीन्करोतु वयः स्याम पतयो रयीणाम्। यज्ञो वा वै (२७)

यज्ञपतिं दुहे यज्ञपतिर्वा यज्ञं दुहे स यः स्तुतशस्त्रयोर्दोहमविद्वान्
यजते तं यज्ञो दुहे स इष्ट्वा पापीयान्भवति य एनयोर्दोहं
विद्वान् यजते स यज्ञं दुहे स इष्ट्वा वसीयान्भवति स्तुतस्य
स्तुतमस्यूर्जम्मह्यः स्तुतं दुहामा मा स्तुतस्य स्तुतं गम्याच्छस्त्रस्य
शस्त्रमस्यूर्जम्मह्यः शस्त्रं दुहामा मा शस्त्रस्य शस्त्रं गम्यादित्याहैष
वै स्तुतशस्त्रयोर्दोहस्तं य एवं विद्वान् यजते दुह एव यज्ञमिष्ट्वा
वसीयान्भवति॥ (२८)

शस्त्रं वै शस्त्रन्दुहान्द्राविंशतिश्च॥ [७]

श्येनाय पत्वंने स्वाहा वदथ्स्वयमभिगूर्ताय नमो
विष्टम्भाय धर्मणे स्वाहा वदथ्स्वयमभिगूर्ताय नमः परिधये

जनप्रथेनाय स्वाहा वदथ्स्वयमभिगूर्ताय नम ऊर्जे होत्राणां॥
 स्वाहा वदथ्स्वयमभिगूर्ताय नमः पर्यसे होत्राणां॥ स्वाहा
 वदथ्स्वयमभिगूर्ताय नमः प्रजापतये मनवे स्वाहा वदथ्स्वयमभिगूर्ताय
 नम ऋतमृतपाः सुवर्वादथ्स्वाहा वदथ्स्वयमभिगूर्ताय
 नमस्तृप्पन्तां॥ होत्रा मधोर्धृतस्य यज्ञपतिमृषय एनसा (२९)

आहुः। प्रजा निर्भक्ता अनुत्प्यमाना मध्व्यौ स्तोकावप
 तौ रराध। सं नस्ताभ्यां सृजतु विश्वकर्मा घोरा ऋषयो नमो
 अस्त्वेभ्यः। चक्षुष एषाम्मनसश्च संधौ बृहस्पतये महि षड्युमन्नमः।
 नमो विश्वकर्मणे स उ पात्वस्माननन्यान्त्सोमपान्मन्यमानः।
 प्राणस्य विद्वान्त्समरे न धीर एनश्चकृवान्महि बद्ध एषाम्। तं
 विश्वकर्मन् (३०)

प्र मुञ्चा स्वस्तये ये भक्षयन्तो न वसून्यानृहुः। यानग्रयो-
 ऽन्वतप्यन्त धिष्ण्या इयं तेषामवया दुरिष्ट्यै स्विष्टिं नस्तां कृणोतु
 विश्वकर्मा। नमः पितृभ्यो अभि ये नो अख्यन् यज्ञकृतो यज्ञकामाः
 सुदेवा अकामा वो दक्षिणां न नीनिम मा नस्तस्मादेनसः पापयिष्ट।
 यावन्तो वै सदस्यास्ते सर्वे दक्षिण्यास्तेभ्यो यो दक्षिणां न (३१)

नयेदैभ्यो वृश्चेत यद्वैश्वकर्मणानि जुहोति सदस्यानेव
 तत्प्रीणात्यस्मे देवासो वपुषे चिकिथ्सत यमाशिरा दम्पती
 वाममश्रुतः। पुमान्पुत्रो जायते विन्दते वस्वथ विश्वे अरपा

ए॒धते॑ गृ॒हः। आ॒शीर्दा॒या द॒म्प॑ती वा॒मम॑श्रुता॒मरि॑ष्टो रा॒यः स॒चता॑ꣳ
समो॑कसा। य आ॒सिच॑त्स॒न्दुग्धं॑ कु॒म्या स॒हेष्टे॑न॒ याम॑न्नम॒तिं
जहा॑तु सः। स॒र्पिर्ग्री॒वी (३२)

पी॒वर्य॑स्य जा॒या पी॒वानः पु॒त्रा अ॒कृ॑शासो अ॒स्य। स॒हजा॑निर्यः
सु॒मख॑स्यमा॒न् इन्द्रा॑या॒शिरः॑ स॒ह कु॑म्यादा॑त्। आ॒शीर्म॑ ऊ॒र्जमु॑त्
सु॒प्रजा॑स्त्वमिषं दधा॑तु द्रवि॑णꣳ स॒र्वर्च॑सम्। सं॒जय॑न्क्षेत्राणि
सह॑सा॒हमि॑न्द्र कृ॒ण्वानो॑ अ॒न्याꣳ अध॑रान्त्स॒पत्नान्। भू॒तम॑सि भू॒ते
मां धा॑ मुख॑मसि मुखं भू॒यास॑म् द्यावा॑पृथि॒वीभ्यां॑ त्वा परि॑ गृह्णामि
विश्वे॑ त्वा दे॒वा वै॑श्वान॒राः (३३)

प्र च्या॑वयन्तु दि॒वि दे॒वां दृ॑हान्तरि॒क्षे वया॑ꣳसि
पृथि॒व्याम्पा॑र्थि॒वान्भ्रु॑वं ध्रु॒वेण॑ ह॒विषा॑व सोमं॑ नयामसि। यथा॑
नः स॒र्वमि॒ज्जग॑दय॒क्ष्मꣳ सु॒मना॑ अस॑त्। यथा॑ न॒ इन्द्र॑ इद्वि॒शः
के॒वलीः॑ सर्वाः॒ सम॑नसः॒ कर॑त्। यथा॑ नः सर्वा॒ इद्वि॒शोऽस्मा॑कं
के॒वली॑रसन्न॥ (३४)

ए॒नसा॑ वि॒श्वक॑र्मन् यो दक्षि॑णां न स॒र्पिर्ग्री॒वी वै॑श्वान॒राश्च॑त्वारिꣳशच्च॥ [८]

यद्वै हो॒ताध्व॑र्युम॒भ्याह्व॑यते॒ वज्र॑मेनम॒भि प्र॑ वर्तयत्युक्थंशा॒
इत्या॑ह प्रा॒तःस॒वन॑म॒प्रति॑गीर्य॒ त्री॒ण्येता॑न्य॒क्षरा॑णि त्रि॒पदा॑ गा॒यत्री
गा॒य॒त्र॒मप्रा॑तःस॒वनं गा॑यत्रि॒यैव प्रा॑तःस॒वने॑ वज्रंम॒न्तर्ध॑त्त उ॒क्थं
वा॒चीत्या॑ह मा॒ध्यदि॑नꣳ स॒वनं प्र॑ति॒गीर्य॑ च॒त्वार्ये॑ता॒न्य॒क्षरा॑णि

चतुष्पदा त्रिष्टुप्त्रैष्टुभ्रम्माध्यंदिनं॑ सवनं त्रिष्टुभैव माध्यंदिने॑ सवने॑
वज्रमन्तर्धत्ते (३५)

उक्तं वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनम्प्रतिगीर्य सप्तैतान्यक्षराणि
सप्तपदा शक्करी शाक्करो वज्रो वज्रेणैव तृतीयसवने वज्रमन्तर्धत्ते
ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा अध्वर्युः स्याद्यो यथासवनम्प्रतिगरे
छन्दांसि सम्पादयेत्तेजः प्रातःसवन आत्मन्दधींतेन्द्रियम्माध्यंदिने
सवने पशूँस्तृतीयसवन इत्युक्त्यंशा इत्याह प्रातःसवनम्प्रतिगीर्य
त्रीण्येतान्यक्षराणि (३६)

त्रिपदा गायत्री गायत्रम्प्रातःसवनम्प्रातःसवन एव प्रतिगरे
छन्दांसि सम्पादयत्यथो तेजो वै गायत्री तेजः प्रातःसवनं तेजं
एव प्रातःसवन आत्मन्धत्त उक्तं वाचीत्याह माध्यंदिनं॑ सवनं
प्रतिगीर्य चत्वार्येतान्यक्षराणि चतुष्पदा त्रिष्टुप्त्रैष्टुभ्रम्माध्यंदिनं॑
सवनंमाध्यंदिन एव सवने प्रतिगरे छन्दांसि सम्पादयत्यथो
इन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियम्माध्यंदिनं॑ सवनम् (३७)

इन्द्रियमेव माध्यंदिने सवन आत्मन्धत्त उक्तं वाचीन्द्रायेत्याह
तृतीयसवनम्प्रतिगीर्य सप्तैतान्यक्षराणि सप्तपदा शक्करी
शाक्कराः पशवो जागतं तृतीयसवनं तृतीयसवन एव प्रतिगरे
छन्दांसि सम्पादयत्यथो पशवो वै जगती पशवंस्तृतीयसवनं
पशूनेव तृतीयसवन आत्मन्धत्ते यद्वै होताध्वर्युमभ्याह्वयत

आव्यमस्मिन्दधाति तद्यत्र (३८)

अपहनीत पुरास्य संवत्सराद्गृह आ वैवीरञ्छोऽसा मोद
इवेति प्रत्याह्वयते तेनैव तदपं हते यथा वा आयताम्प्रतीक्षत
एवमध्वर्युः प्रतिगुरम्प्रतीक्षते यदभिप्रतिगृणीयाद्यथायतया समृच्छते
तादृगेव तद्यदर्धर्चाल्लुप्येत यथा धावञ्छो हीयते तादृगेव तत्प्रबाहुगवा
ऋत्विजामुद्गीथा उद्गीथ एवोद्गातृणाम् (३९)

ऋचः प्रणव उक्थशऽसिनां प्रतिगुरोऽध्वर्युणाम् य एवं
विद्वान्प्रतिगृणात्यन्नाद एव भवत्यास्य प्रजायां वाजी जायत
इयम्वै होतासावध्वर्युर्यदासीनः शऽसंत्यस्या एव तद्धोता नैत्यास्त
इव हीयमथो इमामेव तेन यजमानो दुहे यत्तिष्ठन्प्रतिगृणात्यमुष्या
एव तदध्वर्युर्नैति (४०)

तिष्ठतीव ह्यसावथो अमूमेव तेन यजमानो दुहे यदासीनः
शऽसंति तस्मादितःप्रदानं देवा उप जीवन्ति यत्तिष्ठन्प्रतिगृणाति
तस्मादमुतःप्रदानम्मनुष्या उप जीवन्ति यत्प्राडासीनः शऽसंति
प्रत्यङ्घ्निष्ठन्प्रतिगृणाति तस्मात्प्राचीनऽरेतो धीयते प्रतीचीः प्रजा
जायन्ते यद्वै होताध्वर्युमभ्याह्वयते वज्रमेनमभि प्र वर्तयति पराडा
वर्तते वज्रमेव तन्नि करोति॥ (४१)

सर्वे वज्रमन्तर्धत्ते त्रीण्येतान्यक्षराणीन्द्रियमार्ग्यन्दिनऽसर्वन्नोद्गातृणामध्वर्युर्नैति वर्तयत्यष्टौ च॥ [९]

उपयामगृहीतोऽसि वाक्षसदसि वाक्पाभ्यां त्वा क्रतुपाभ्यामस्य

य॒ज्ञस्य॑ ध्रु॒वस्या॑ध्यक्षाभ्यां गृह्णाम्युपया॒मगृ॑हीतोऽस्य॒तुस॑दसि
 चक्षु॒ष्पाभ्यां॑ त्वा क्रतु॒पाभ्या॑मस्य य॒ज्ञस्य॑ ध्रु॒वस्या॑ध्यक्षाभ्यां
 गृह्णाम्युपया॒मगृ॑हीतोऽसि श्रु॒तस॑दसि श्रोत्र॒पाभ्यां॑ त्वा क्रतु॒पाभ्या॑मस्य
 य॒ज्ञस्य॑ ध्रु॒वस्या॑ध्यक्षाभ्यां गृह्णामि दे॒वेभ्य॑स्त्वा वि॒श्वदे॑वेभ्यस्त्वा
 वि॒श्वेभ्य॑स्त्वा दे॒वेभ्यो॒ विष्णो॑वुरु॒क्रमै॑ष ते सोम॒स्त॑ रक्ष॒स्व (४२)

तं ते॑ दु॒श्चक्षा॒ माव॑ ख्य॒त् मयि॑ वसुः पुरो॒वसु॑र्वा॒क्पा वाच॑ मे
 पाहि॒ मयि॑ वसु॒र्विद॑द्वसुश्चक्षु॒ष्पाश्चक्षु॑र्मे पाहि॒ मयि॑ वसुः सं॒यद्व॑सुः
 श्रोत्र॒पाः श्रोत्र॑ मे पाहि॒ भूर॑सि श्रेष्ठो॑ रश्मीनाम्प्राण॒पाः प्रा॑णं मे पाहि॒
 धूर॑सि श्रेष्ठो॑ रश्मीनामपान॒पा अ॑पानं मे पाहि॒ यो न॑ इन्द्रवायू
 मि॒त्रावरु॑णाव॒श्विनाव॑भिदास॒ति भ्रात॑व्य उ॒त्पिपी॑ते शुभस्पती इ॒दम॑हं
 तमध॑रम्पादयामि॒ यथे॑न्द्रा॒हमु॑त्तमश्चे॒तया॑नि॥ (४३)

रक्ष॒स्व भ्रात॑व्यस्त्रयो॒दश॒ च॥ [१०]

प्र सो अ॒ग्ने तवो॑तिभिः सु॒वीरा॑भिस्तरति॒ वाज॑कर्मभिः। यस्य॒
 त्व॑ स॒ख्यमा॑वि॒थ। प्र होत्रे॑ पू॒र्व्यं वचो॑ऽग्नये॒ भर॑ता बृ॒हत्। वि॒पां
 ज्योती॑षि॒ बिभ्र॑ते न वे॒धसे॑। अ॒ग्ने त्री॑ ते वा॒जिना॒ त्री ष॑धस्थां
 ति॒स्रस्ते॑ जि॒ह्वा ऋ॑तजात पू॒र्वीः। ति॒स्र उ॑ ते त॒नुवो॑ दे॒ववा॑ता॒स्ताभि॑र्नः
 पाहि॒ गिरो॑ अ॒प्रयु॑च्छन्। सं वा॑ कर्मणा॒ समि॑षा (४४)

हि॒नोमी॒न्द्रावि॑ष्णू अप॑सस्पारे अ॒स्य। जु॒षेथा॑ य॒ज्ञं द्र॒विणं॑ च

धत्तमरिष्टैर्नः पृथिभिः पारयन्ता। उभा जिग्यथुर्न परा जयेथे न
 परा जिग्ये कतरश्चनैनोः। इन्द्रश्च विष्णो यदपस्पृधेथां त्रेधा सहस्रं
 वि तदैरयेथाम्। त्रीण्यायूँषि तवं जातवेदस्तिस्त्र आजानीरुषसंस्ते
 अग्ने। तामिर्देवानामवो यक्षि विद्वानथ (४५)

भव यजमानाय शं योः। अग्निस्त्रीणि त्रिधातून्या क्षेति विदथा
 कविः। स त्रीँरेकादशाँ इह। यक्षच्च पिप्रयच्च नो विप्रो दूतः
 परिष्कृतः। नभन्तामन्युके समे। इन्द्राविष्णू दृँहिताः शम्बरस्य
 नव पुरो नवतिं च श्रथिष्टम्। शतं वर्चिनः सहस्रं च साकँ हूथो
 अप्रत्यसुरस्य वीरान्। उत माता महिषमन्वेवेनदमी त्वा जहति
 पुत्र देवाः। अथाब्रवीद्वृत्रमिन्द्रो हनिष्यन्त्सखे विष्णो वितुरं वि
 क्रमस्व (४६)

इषाऽथ त्वा त्रयोदश च॥ [११]

[यो वै स्फ्यः स्वस्तिः स्वधायै नमः प्र मुञ्च तिष्ठतीव पद्वत्वारिँशत्॥४६॥ यो वै पवमानानां
 वि क्रमस्व॥]

अग्ने तेजस्विन्वायुर्वसंवस्त्वैतद्वा अपां वायुरसि प्राणो नाम देवा वै यद्यज्ञेन न प्रजापतिर्देवासुरानायुर्दा
 एतं युवानँ सूर्यो देव इदं वामेकादश॥ [१२]

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

अग्ने॑ तेज॑स्विन्तेज॒स्वी त्वं दे॒वेषु॑ भूया॒स्तेज॑स्वन्त॒म्मामायु॑ष्मन्त॒
वर्च॑स्वन्त॒म्मनु॑ष्येषु कुरु दी॒क्षायै॑ च त्वा तप॑सश्च तेज॑से जुहोमि
तेजो॑विद॑सि तेजो॑ मा मा हा॑सीन्माऽहं तेजो॑ हासिषं मा मां तेजो॑
हासी॒दिन्द्रो॑जस्विन्नोज॒स्वी त्वं दे॒वेषु॑ भूया॒ ओज॑स्वन्त॒म्मामायु॑ष्मन्त॒
वर्च॑स्वन्त॒म्मनु॑ष्येषु कुरु ब्रह्म॑णश्च त्वा क्ष॒त्रस्य॑ च (१)

ओज॑से जुहोम्योजो॒विद॑स्योजो॑ मा मा हा॑सीन्माहमोजो॑
हासिषं मा मामोजो॑ हासी॒त्सूर्य॑ भ्राजस्विन्भ्राज॒स्वी त्वं दे॒वेषु॑ भूया॒
भ्राज॑स्वन्त॒म्मामायु॑ष्मन्त॒ वर्च॑स्वन्त॒म्मनु॑ष्येषु कुरु वा॒योश्च॑ त्वाऽपां
च भ्राज॑से जुहोमि सुव॑र्विद॑सि सुव॑र्मा मा हा॑सीन्माह॑ सुव॑र्हासिषं
मा मा॑ सुव॑र्हासीन्मयि॑ मे॒धाम्मयि॑ प्र॒जाम्मय्य॑ग्निस्तेजो॑ दधातु
मयि॑ मे॒धाम्मयि॑ प्र॒जाम्मयीन्द्र॑ इन्द्रि॒यं द॑धातु मयि॑ मे॒धाम्मयि॑
प्र॒जाम्मयि॑ सूर्यो॑ भ्राजो॑ दधातु॥ (२)

क्षत्रस्य॑ च मयि॑ त्रयो॑विंशतिश्च॥ [१]

वा॒युर॑हि॒कृ॒र्ताऽग्निः॑ प्र॑स्तो॒ता प्र॒जाप॑तिः साम् बृह॑स्पति॑रु॒द्रा॒ता
वि॒श्वे दे॒वा उ॑पगा॒तारो॑ म॒रुतः॑ प्र॒तिह॑र्तार इन्द्रो॑ नि॒धनं॑ ते दे॒वाः
प्रा॑णभृ॒तः प्रा॑णम्मयि॑ दध॒त्वेत॑द्वै सर्व॑मध्व॒र्युरु॑पाकुर्वन्नु॒द्रातृ॑भ्यं

उपाकरोति ते देवाः प्राणभृतः प्राणम्मयि दधत्वित्याहैतदेव
 सर्वमात्मन्धत्त इडा देवहूर्मनुर्यज्ञनीर्बृहस्पतिरुक्थामदानि
 शःसिषद्विश्वे देवाः (३)

सूक्तवाचः पृथिवि मातर्मा मां हिःसीर्मधुं मनिष्ये
 मधुं जनिष्ये मधुं वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि मधुमतीं देवेभ्यो
 वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्याम्मनुष्येभ्यस्तम्मा देवा अंवन्तु शोभायै
 पितरोऽनु मदन्तु॥ (४)

शःसिषद्विश्वे देवा अष्टाविंशतिश्च॥ [२]

वसंवस्त्वा प्र वृहन्तु गायत्रेण छन्दसाऽग्नेः प्रियम्पाथ
 उपैहि रुद्रास्त्वा प्र वृहन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेन्द्रस्य प्रियम्पाथ
 उपैह्यादित्यास्त्वा प्र वृहन्तु जागतेन छन्दसा विश्वेषां देवानां
 प्रियम्पाथ उपैहि मान्दासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमि भन्दनासु
 कोतनासु नूतनासु रेशीषु मेषीषु वाशीषु विश्वभृत्सु माध्वीषु
 ककुहासु शक्करीषु (५)

शुक्रासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमि शुक्रं ते शुक्लेण गृह्णाम्यहो
 रूपेण सूर्यस्य रश्मिभिः। आऽस्मिन्नुग्रा अंचुच्यवुर्दिवो धारा
 असञ्चत। ककुहः रूपं वृषभस्य रोचते बृहत्सोमः सोमस्य
 पुरोगाः शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। यत्ते सोमादाभ्यं नाम जागृवि तस्मै
 ते सोम सोमाय स्वाहोशित्कं देव सोम गायत्रेण छन्दसाऽग्नेः (६)

प्रियम्पाथो अपीहि वशी त्वं देव सोम त्रैष्टुभेन छन्दसेन्द्रस्य
 प्रियम्पाथो अपीह्यस्मत्सखा त्वं देव सोम जागतेन छन्दसा
 विश्वेषां देवानां प्रियम्पाथो अपीह्या नः प्राण एतु परावत
 आन्तरिक्षाद्विस्परि। आयुः पृथिव्या अध्यमृतमसि प्राणाय त्वा।
 इन्द्राग्नी मे वर्चः कणुतां वर्चः सोमो बृहस्पतिः। वर्चो मे विश्वे
 देवा वर्चो मे धत्तमश्विना। दधन्वे वा यदीमनु वोचद्वह्मणि वेरु
 तत्। परि विश्वानि काव्या नेमिश्चक्रमिवाभवत्॥ (७)

शक्ररीष्वग्नेर्बृहस्पतिः पञ्चविंशतिश्च॥

[३]

एतद्वा अपां नामधेयं गुह्यं यदाधावा मान्दासु ते शुक्र शुक्रमा
 धूनोमीत्याहापामेव नामधेयेन गुह्येन दिवो वृष्टिमवं रुन्धे शुक्रं
 ते शुक्रेण गृह्णामीत्याहैतद्वा अहो रूपं यद्रात्रिः सूर्यस्य रश्मयो
 वृष्ट्या ईशतेऽहं एव रूपेण सूर्यस्य रश्मिभिर्दिवो वृष्टिं च्यावयत्या-
 ऽस्मिन्नुग्राः (८)

अचुच्यवुरित्याह यथायजुरेवैतत्ककुहः रूपं वृषभस्य रोचते
 बृहदित्याहैतद्वा अस्य ककुहः रूपं यद्वृष्टीं रूपेणैव वृष्टिमवं रुन्धे
 यत्ते सोमादाभ्यं नाम जागृवीत्याहैष ह वै हविषां हविर्यजति यो-
 ऽदाभ्यं गृहीत्वा सोमाय जुहोति परा वा एतस्यायुः प्राण एति (९)

योऽंशुं गृह्णात्या नः प्राण एतु परावत इत्याहायुरेव
 प्राणमात्मन्यत्तेऽमृतमसि प्राणाय त्वेति हिरण्यमभि व्यनित्यमृतं

वै हिरण्यमायुः प्राणोऽमृतैर्नैवायुरात्मन्धत्ते शतमानं भवति शतायुः
 पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठत्यप उप स्पृशति भेषजं
 वा आपो भेषजमेव कुरुते॥ (१०)

उग्रा एत्याप्स्त्रीणि च॥ [४]

वायुरसि प्राणो नाम सवितुराधिपत्येऽपानं मे दाश्चक्षुरसि
 श्रोत्रं नाम धातुराधिपत्ये आयुर्मे दा रूपमसि वर्णो नाम
 बृहस्पतेराधिपत्ये प्रजां मे दा ऋतमसि सत्यं नामेन्द्रस्याधिपत्ये
 क्षत्रं मे दा भूतमसि भव्यं नाम पितृणामाधिपत्येऽपामोषधीनां
 गर्भं धा ऋतस्य त्वा व्योमन ऋतस्य (११)

त्वा विभूमन ऋतस्य त्वा विधर्मण ऋतस्य त्वा सत्यायुर्तस्य
 त्वा ज्योतिषे प्रजापतिर्विराजमपश्यत्तया भूतं च भव्यं चासृजत्
 तामृषिभ्यस्तिरोऽदधात्तां जमदग्निस्तपसाऽपश्यत्तया वै स
 पृश्नीन्कामानसृजत् तत्पृश्नीनां पृश्नित्वम् यत्पृश्नयो गृह्यन्ते पृश्नीनेव
 तैः कामान् यजमानोऽव रुन्धे वायुरसि प्राणः (१२)

नामेत्याह प्राणापानावेवाव रुन्धे चक्षुरसि श्रोत्रं
 नामेत्याहायुरेवाव रुन्धे रूपमसि वर्णो नामेत्याह प्रजामेवाव
 रुन्धे ऋतमसि सत्यं नामेत्याह क्षत्रमेवाव रुन्धे भूतमसि भव्यं
 नामेत्याह पशवो वा अपामोषधीनां गर्भः पशूनेव (१३)

अव रुन्ध एतावद्वै पुरुषम्परितस्तदेवाव रुन्ध ऋतस्य

त्वा व्योमन् इत्याहेयं वा ऋतस्य व्योमेमामेवाभि जयत्यृतस्य
 त्वा विभूमन् इत्याहान्तरिक्षं वा ऋतस्य विभूमान्तरिक्षमेवाभि
 जयत्यृतस्य त्वा विधर्मण इत्याह द्यौर्वा ऋतस्य विधर्म दिवमेवाभि
 जयत्यृतस्य (१४)

त्वा सत्यायेत्याह दिशो वा ऋतस्य सत्यं दिशं एवाभि
 जयत्यृतस्य त्वा ज्योतिष इत्याह सुवर्गो वै लोक ऋतस्य
 ज्योतिः सुवर्गमेव लोकमभि जयत्येतावन्तो वै देवलोकास्तानेवाभि
 जयति दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्न विराड्विराज्येवान्नाद्ये
 प्रति तिष्ठति॥ (१५)

व्योमन् ऋतस्य प्राणः पशून्नेव विधर्म दिवमेवाभि जयत्यृतस्य पद्वत्वारिंशच्च॥ [५]

देवा वै यद्यज्ञेन नावारुन्धत तत्परैरवारुन्धत तत्पराणां
 परत्वम् यत्परै गृह्यन्ते यदेव यज्ञेन नावरुन्दे तस्यावरुद्धौ
 यम्प्रथमं गृह्णातीममेव तेन लोकमभि जयति यं द्वितीयमन्तरिक्षं
 तेन यं तृतीयमुमुमेव तेन लोकमभि जयति यदेते गृह्यन्त एषां
 लोकानामभिजित्यै (१६)

उत्तरेष्वहःस्वमुतोऽर्वाञ्चौ गृह्यन्तेऽभिजित्यैवेमाँल्लोकान्पुनरिमं
 लोकम्प्रत्यवरोहन्ति यत्पूर्वेष्वहःस्वितः पराञ्चौ गृह्यन्ते तस्मादितः
 पराञ्च इमे लोका यदुत्तरेष्वहःस्वमुतोऽर्वाञ्चौ गृह्यन्ते तस्मादमुतो-
 ऽर्वा च इमे लोकास्तस्मादयातयाम्नो लोकान्मनुष्या उप
 जीवन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्यादद्ध्य ओषधयः

सम्भवन्त्योषधयः (१७)

मनुष्याणामन्नं प्रजापतिं प्रजा अनु प्र जायन्त इति
परानन्विति ब्रूयाद्यद्गृह्णात्युच्चस्त्वौषधीभ्यो गृह्णामीति तस्मादुच्च
ओषधयः सम्भवन्ति यद्गृह्णात्योषधीभ्यस्त्वा प्रजाभ्यो गृह्णामीति
तस्मादोषधयो मनुष्याणामन्नम् यद्गृह्णाति प्रजाभ्यस्त्वा प्रजापतये
गृह्णामीति तस्मात्प्रजापतिं प्रजा अनु प्र जायन्ते॥ (१८)

अभिजित्या ओषधयोऽष्टाचत्वारिंशच्च॥ [६]

प्रजापतिर्देवासुरानसृजत तदनु यज्ञोऽसृज्यत यज्ञं छन्दांसि
ते विष्वञ्चो व्यक्रामन्त्सोऽसुराननु यज्ञोऽपाक्रामद्यज्ञं छन्दांसि
ते देवा अमन्यन्तामी वा इदमभूवन् यद्वयं स्म इति ते
प्रजापतिमुपाधावन्त्सोऽब्रवीत्प्रजापतिश्छन्दसां वीर्यमादाय तद्वः
प्र दास्यामीति स छन्दसां वीर्यम् (१९)

आदाय तदेभ्यः प्रायच्छत्तदनु छन्दांस्यपाक्रामच्छन्दांसि
यज्ञस्ततो देवा अभवन्परासुरा य एवं छन्दसां वीर्यं वेदा श्रावयास्तु
श्रौषड्यज्ञ ये यजामहे वषट्कारो भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो
भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मै कमध्वर्युरा श्रावयतीति छन्दसां
वीर्यायेति ब्रूयादेतद्वै (२०)

छन्दसां वीर्यमा श्रावयास्तु श्रौषड्यज्ञ ये यजामहे वषट्कारो

य एवं वेद॒ सर्वी॑र्यै॒रेव॒ छन्दो॑भिरर्चति॒ यत्किं॑ चार्चति॒ यदिन्द्रो॑
वृत्र॑मह॒न्नमे॒ध्यं तद्य॑द्यती॒नपाव॑पदमे॒ध्यं तदथ॑ कस्मा॒दैन्द्रो॑ य॒ज्ञ आ
स॒ऽस्था॑तो॒रित्या॑हुरिन्द्र॒स्य वा ए॒षा य॒ज्ञिया॑ त॒नूर्य॑द्य॒ज्ञस्तामे॒व
तद्य॑जन्ति॒ य एवं॑ वेदो॒पैनं॑ य॒ज्ञो न॑मति॥ (२१)

स छन्दसां वीर्यं वा एव तदष्टौ च॥ [७]

आ॒यु॒र्दा अ॒ग्ने ह॒विषो॑ जुषा॒णो घृ॒तप्र॑तीको घृ॒तयो॑निरेधि।
घृ॒तम्पी॒त्वा मधु॑ चारु॒ गव्यं॑ पि॒तेव॑ पु॒त्रम॑भि र॒क्षता॑दिमम्। आ वृ॑श्च्यते
वा ए॒तद्य॑ज॒मानो॑ऽग्नि॒भ्यां यदे॑नयोः शृ॒तं कृ॒त्याथा॒न्यत्रा॑वभृ॒थम॒वैत्या॑यु॒र्दा
अ॒ग्ने ह॒विषो॑ जुषा॒ण इत्य॑वभृ॒थम॒वैष्य॑ञ्जु॒हया॑दाहु॒त्यैवैनौ॑ शमयति॒
ना॒र्तिमा॑र्च्छति॒ यज॑मानो॒ यत्कु॑सी॒दम् (२२)

अप्र॑ती॒त्तम्म॑यि॒ येन॑ य॒मस्य॑ ब॒लिना॒ चरा॑मि। इ॒हैव॑
सन्नि॒रव॑दये॒ तदे॑तत्तद॒ग्ने अनृ॑णो भ॒वामि॑। वि॒श्वलो॑प वि॒श्वदा॒वस्य॑
त्वा॒सञ्जु॑होम्य॒ग्धादे॒कोऽहु॑तादे॒कः सम॑स॒नादे॒कः। ते नः॑ कृ॒ण्वन्तु
भे॒षज॑ः स॒दः सहो॑ वरे॒ण्यम्। अ॒यं नो॒ नभ॑सा पु॒रः स॒ऽस्फा॒नो
अभि॑ र॒क्षतु॑। गृ॒हाणा॒मसं॑मर्त्यै ब॒हवो॑ नो गृ॒हा अ॑सन्। स त्वं
नः॑ (२३)

न॒भ॒स॒स्प॒त ऊ॒र्जं नो॑ धेहि भ॒द्रया॑। पु॒न॒र्नो न॑ष्ट॒मा कृ॑धि
पु॒न॒र्नो र॒यिमा॑ कृ॒धि। दे॒वं स॒ऽस्फा॒न सह॑स्रपोष॒स्यैशि॒षे स नो॑
रा॒स्वाज्या॑नि॒ः रा॒यस्पोष॑ः सु॒वीर्य॑ः सं॒वत्स॒रीणा॑ः स्व॒स्तिम्।

अ॒ग्नि॒र्वाव॑ य॒म इ॒यं य॒मी कु॒सीदं॑ वा ए॒तद्य॑मस्य॒ यज॑मान॒ आ द॑त्ते
यदोष॑धीभिर्वेदि॑ः स्तृ॒णाति॑ यदनु॑पौष्य॒ प्रया॒याद्वा॑वब॒द्धमे॑नम् (२४)

अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के ने॑नीयेर॒न् यत्कु॑सी॒दम॑प्र॒तीत्त॑म्मयीत्युपौषती॒हैव॑
सन् य॒मं कु॒सीदं॑ निरव॒दाया॑नृ॒णः सु॒वर्गं॑ लो॒कमे॑ति॒ यदि॑ मि॒श्रमि॑व
चरे॑दञ्जलिना॒ सक्तू॑न्प्रदा॒व्यं जु॒हुया॑देष॒ वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रो यत्प्र॑दा॒व्यः
स ए॒वैन॑ः स्वद॒यत्य॑ह्ना॒ वि॒धान्या॑मेकाष्ट॒काया॑मपू॒पं चतुः॑शरावम्प॒क्त्वा
प्रा॒तरे॒तेन॑ कक्ष॒मुपौ॑षेद्यदि॑ (२५)

द॒हति॑ पु॒ण्य॒समं॑ भवति॒ यदि॑ न द॒हति॑ पा॒प॒समं॑मे॒तेन॑
ह स्म॒ वा ऋ॑षयः पु॒रा वि॒ज्ञाने॑न दी॒र्घस॑त्रमु॒प॑ यन्ति॒ यो वा
उ॒प॒द्र॒ष्टार॑मु॒प॒श्रो॒तार॑मनु॒ख्या॒तार॑ वि॒द्वान् यज॑ते॒ सम॑मुष्मि॑ल्लो॒क
इ॒ष्टापूर्ते॑न गच्छ॒तेऽग्नि॒र्वा उ॒प॒द्र॒ष्टा वा॒युरु॑प॒श्रो॒ताऽऽदि॒त्योऽनु॒ख्या॒ता
तान् य ए॒वं वि॒द्वान् यज॑ते॒ सम॑मुष्मि॑ल्लो॒क इ॒ष्टापूर्ते॑न गच्छ॒तेऽयं॑
नो न॑भ॒सा पु॒रः (२६)

इत्या॑हाऽग्निर्वै नभ॑सा पु॒रोऽग्नि॑मे॒व तदा॑हैत॒न्मे गो॑पा॒येति॑ स
त्वं नो॑ नभ॒सस्प॑त॒ इत्या॑ह वा॒युर्वै नभ॑स॒स्पति॑र्वा॒युमे॒व तदा॑हैत॒न्मे
गो॑पा॒येति॑ दे॒वं स॑ऽस्फा॒नेत्या॑हासौ वा आ॒दि॒त्यो दे॒वः स॑ऽस्फा॒नं
आ॒दि॒त्यमे॒व तदा॑हैत॒न्मे गो॑पा॒येति॑॥ (२७)

ए॒तं यु॒वा॒नं॒ परि॑ वो द॒दामि॑ ते॒न॒ क्रीड॑न्तीश्चरत प्रियेण॑। मा नः॑
शा॒प्त ज॒नुषा॑ सु॒भागा रा॒यस्पोषे॑ण॒ समि॑षा म॒देम॑। नमो॑ महि॒म्न उ॒त
चक्षु॑षे ते॒ मरु॑ताम्पित॒स्तद॑हं गृ॒णामि॑। अनु॑ मन्यस्व सु॒यजा॑ यजाम॒
जुष्टं॑ दे॒वाना॑मि॒दम॑स्तु ह॒व्यम्। दे॒वाना॑मेष उ॒पना॒ह आ॑सीद॒पां गर्भ॑
ओष॑धीषु न्य॒क्तः। सोम॑स्य द्र॒प्सम॑वृणीत पू॒षा (२८)

बृ॒हन्न॑द्रि॒रभव॑त्तदे॒षाम्। पि॒ता व॒त्सना॑म्पति॒रघ्नि॑याना॒मथो॑ पि॒ता
म॒हता॑ गर्ग॒राणाम्। व॒त्सो ज॒रायु॑ प्रति॒धुक्पी॒यूषं आ॑मि॒क्षा मस्तु॑
घृ॒तम॑स्य॒ रेतः॑। त्वां गा॒वोऽवृ॑णत रा॒ज्याय॑ त्वा॒ ह॒वन्त॑ म॒रुतः॑
स्व॒र्काः। वर्ष्म॑न्क्ष॒त्रस्य॑ क॒कुभि॑ शि॒श्रिया॑णस्ततो॑ न उ॒ग्रो वि भ॑जा॒
वसू॑नि। व्यृ॒द्धेन॒ वा ए॒ष प॒शुना॑ यज॒ते यस्यै॑तानि॒ न क्रि॑यन्त॑ ए॒ष
ह॒ त्वै समृ॑द्धेन यज॒ते यस्यै॑तानि॒ क्रि॑यन्ते॑॥ (२९)

पू॒षा क्रि॑यन्त॑ ए॒षोऽष्टौ च॑॥ [९]

सू॒र्यो दे॒वो दि॒विष॑द्भ्यो॒ धा॒ता क्ष॒त्राय॑ वा॒युः प्र॒जाभ्यः॑।
बृ॒हस्प॑ति॒स्त्वा प्र॒जाप॑तये॒ ज्योति॑ष्मतीं जुहोतु। यस्या॑स्ते
हरि॑तो॒ गर्भो॑ऽथो॒ योनि॑र्हरि॒ण्ययी॑। अङ्गा॒न्यहु॑ता॒ यस्यै॑ तां दे॒वैः
सम॑जीगमम्। आ वर्त॑न वर्तय॒ नि नि॑वर्तन वर्तयेन्द्रं न॒र्दबु॑द।
भू॒म्याश्च॑त॒स्रः प्र॑दिश॒स्ताभि॑रा वर्त॑या पुनः॑। वि ते॑ भि॒नद्भि॑ त॒करीं॑
वि योनिं॑ वि ग॒वीन्यौ॑। वि (३०)

मा॒तरं॑ च पु॒त्रं च॒ वि गर्भं॑ च ज॒रायु॑ च। ब॒हिस्ते॑ अस्तु बा॒लिति॑।

उ॒रु॒द्र॒प्सो वि॒श्वरूप॑ इ॒न्दुः प॒वं॒मानो॑ धी॒रं आ॒नञ्ज॑ गर्भ॒म्। ए॒क॒पदी॑
द्वि॒पदी॑ त्रि॒पदी॑ चतु॑ष्पदी पञ्च॒पदी॑ षट्पदी सप्त॑पद्यष्टा॒पदी॑ भुव॒नानु॑
प्रथ॒ताꣳ स्वाहा॑। म॒ही द्यौः पृथि॒वी च॑ न इ॒मं य॒ज्ञमि॑मिक्षताम्।
पि॒पृतां॑ नो॒ भरी॑मभिः॥ (३१)

ग॒वी॒न्यौ वि॒ चतु॑श्चत्वारि॒शच्च॥ [१०]

इ॒दं वा॑मा॒स्ये ह॒विः प्रि॒यमि॑न्द्राबृहस्पती। उ॒क्थ॑म्मदंश्च शस्यते।
अ॒यं वा॑ परि॒ पिच्य॑ते सोमं इन्द्राबृहस्पती। चारु॑र्मदाय पीतये।
अ॒स्मे इ॑न्द्राबृहस्पती र॒यिं ध॑त्तꣳ शत॒ग्विन॑म्। अ॒श्वाव॑न्तꣳ
सह॒स्रिण॑म्। बृह॒स्पति॑र्नः परि॒ पातु॑ प॒श्चादु॑तोत्तर॒स्मादध॑रादघा॒योः।
इ॒न्द्रः पु॒रस्ता॑दुत म॒ध्यतो॑ नः सखा सखि॒भ्यो वरि॑वः कृणोतु। वि
ते विष्व॒ग्वार्त॑जूतासो अग्ने॒ भामा॑सः (३२)

शु॒चे शु॒चय॑श्चरन्ति। तुवि॒म्र॒क्षासो॑ दि॒व्या न॑वंग्वा वना॑ वनन्ति
धृष॒ता रु॒जन्तः। त्वाम॑ग्ने मानु॑षीरीडते विशो॑ होत्रा॒विदं॑ विवि॒चिꣳ
रत्न॑धात॒मम्। गुहा॑ सन्तꣳ सु॒भग॑ वि॒श्वदर्श॑तं तुविष्म॒णसꣳ सु॒यजं॑
घृ॒तश्रि॑यम्। धा॒ता द॑दातु नो र॒यिमी॑शानो जग॑त॒स्पतिः॑। स नः
पूर्णे॑न वावनत्। धा॒ता प्र॒जाया॑ उ॒त रा॒य ई॒शे धा॑तेदं वि॒श्वम्भु॑वनं
ज॒जान॑। धा॒ता पु॒त्रं य॑ज॒मानाय॑ दाता॑ (३३)

तस्मा॑ उ ह॒व्यं घृ॒तव॑द्विधेम। धा॒ता द॑दातु नो र॒यिम्प्राचीं॑
जी॒वातु॑मक्षिताम्। व॒यं दे॒वस्य॑ धीमहि सु॒मतिꣳ स॒त्यरा॑धसः। धा॒ता

ददातु दाशुषे वसूनि प्रजाकामाय मीदुषे दुरोणे। तस्मै देवा
अमृताः सं व्ययन्तां विश्वे देवासो अदितिः सजोषाः। अनु नो-
ऽद्यानुमतिर्यज्ञं देवेषु मन्यताम्। अग्निश्च हव्यवाहनो भवतां दाशुषे
मयः। अन्विदनुमते त्वम् (३४)

मन्यासै शं च नः कृधि। क्रत्वे दक्षाय नो हिनु प्र ण आयूँषि
तारिषः। अनु मन्यतामनुमन्यमाना प्रजावन्तः रयिमक्षीयमाणम्।
तस्यै वयः हेडंसि मापि भूम सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु।
यस्यामिदम्प्रदिशि यद्विरोचतेऽनुमतिं प्रति भूषन्त्यायवः। यस्या
उपस्थ उर्वन्तरिक्षः सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु (३५)

राकामहः सुहवाः सुष्टुती हुवे शृणोतु नः सुभगा
बोधतु त्वना। सीव्यत्वपः सूच्याऽच्छिद्यमानया ददातु वीरः
शतदायमुक्थ्यम्। यास्ते राके सुमतयः सुपेशसो याभिर्ददासि
दाशुषे वसूनि। ताभिर्नो अद्य सुमना उपागहि सहस्रपोषः
सुभगे रराणा। सिनीवालि या सुपाणिः। कुहूमहः सुभगा
विद्वानापसमस्मिन् यज्ञे सुहवा जोहवीमि। सा नो ददातु
श्रवणम्पितृणां तस्यास्ते देवि हविषा विधेम। कुहूर्देवानाममृतस्य
पत्नी हव्या नो अस्य हविषश्चिकेतु। सं दाशुषे किरतु भूरि वामः

रायस्पोषं चिकितुषे दधातु॥ (३६)

भामांसो दाता त्वमन्तरिक्षं सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु श्रवणं चतुर्विंशतिश्च॥—[११]

वि वा एतस्या वायो इमे वै चित्तश्चाग्निर्भूतानां देवा वा अभ्यातानानृतापाद्वाष्ट्रकामाय देविका वास्तौष्पते त्वमग्ने बृहदेकादश॥—[१२] वि वा एतस्येत्याह मृत्युर्गन्धर्वोऽव रुन्धे मध्यतस्त्वमग्ने बृहथ्पद्वत्वारिंशत्॥४६॥ वि वा एतस्य प्रियासः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

वि वा एतस्य यज्ञ ऋध्यते यस्य हविरतिरिच्यते सूर्यो देवो दिविषद्भ्य इत्याह बृहस्पतिना चैवास्य प्रजापतिना च यज्ञस्य व्यृद्धमपि वपति रक्षांसि वा एतत्पशुं संचन्ते यदेकदेवत्यं आलब्धो भूयान्भवति यस्यास्ते हरितो गर्भ इत्याह देवत्रैवेनां गमयति रक्षसामपहत्या आ वर्तन वर्तयेत्याह (१)

ब्रह्मणैवैनमा वर्तयति वि ते भिनन्नि तकुरीमित्याह यथायजुरेवैतदुरुद्रप्सो विश्वरूप इन्दुरित्याह प्रजा वै पशव इन्दुः प्रजयैवैनम्पशुभिः समर्धयति दिवं वै यज्ञस्य व्यृद्धं गच्छति पृथिवीमतिरिक्तन्तद्यन्न शमयेदार्तिमाच्छेद्यजमानो मही द्यौः पृथिवी च न इति (२)

आह द्यावापृथिवीभ्यामेव यज्ञस्य व्यृद्धं चातिरिक्तं च

शमयति नार्तिमार्च्छति यजमानो भस्मनाभि समूहति स्वगाकृत्या
 अथो अनयोर्वा एष गर्भोऽनयोरेवैनं दधाति यदवद्येदति
 तद्वैचयेद्यन्नावद्येत्पशोरालब्धस्य नावद्येत् पुरस्तान्नाभ्या
 अन्यदवद्येदुपरिष्ठादन्यत्पुरस्ताद्वै नाभ्यै (३)

प्राण उपरिष्ठादपानो यावानेव पशुस्तस्यावद्यति विष्णवे
 शिपिविष्टाय जुहोति यद्वै यज्ञस्यातिरिच्यते यः पशोर्भूमा या
 पुष्टिस्तद्विष्णुः शिपिविष्टोऽतिरिक्त एवातिरिक्तं दधात्यतिरिक्तस्य
 शान्त्या अष्टाप्रद्विरण्यं दक्षिणाऽष्टापदी ह्येषात्मा नवमः पशोरास्या
 अन्तरकोश उष्णीषेणाविष्टितं भवत्येवमिव हि पशुरुल्बमिव चर्मव
 मांसमिवास्थीव यावानेव पशुस्तमात्वाव रुन्धे यस्येषा यज्ञे
 प्रार्यश्चित्तिः क्रियत इष्ट्वा वसीयान्भवति॥ (४)

वर्तयेत्याह न इति वै नाभ्या उल्बमिवैकविंशतिश्च॥ [१]

आ वायो भूष शुचिपा उप नः सहस्रं ते नियुतो विश्ववार।
 उपो ते अन्धो मद्यमयामि यस्य देव दधिषे पूर्वपेयम्। आकूत्यै
 त्वा कामाय त्वा समृधे त्वा किक्किटा ते मनः प्रजापतये स्वाहा
 किक्किटा ते प्राणं वायवे स्वाहा किक्किटा ते चक्षुः सूर्याय स्वाहा
 किक्किटा ते श्रोत्रं द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहा किक्किटा ते वाचं
 सरस्वत्यै स्वाहा (५)

त्वं तुरीया वशिनी वशासि सकृद्यत्त्वा मनसा गर्भ आशयत्।

वशा त्वं वशिनीं गच्छ देवान्स्रत्याः संतु यजमानस्य कामाः।
 अजासिं रयिष्ठा पृथिव्याः सीदोर्ध्वान्तरिक्षमुप तिष्ठस्व दिवि ते
 बृहद्वाः। तन्तु तन्वत्रजसो भानुमन्विहि ज्योतिष्मतः पथो रक्ष धिया
 कृतान्। अनुल्बणं वयत जोगुवामपो मनुर्भव जनया दैव्यं जनम्।
 मनसो हविरसि प्रजापतेर्वर्णो गात्राणां ते गात्रभाजो भूयास्म॥ (६)

सरस्वत्यै स्वाहा मनुष्योदश च॥ [२]

इमे वै सहास्तान्ते वायुर्व्यवात्ते गर्भमदधातान्तः सोमः
 प्राजनयदग्निरग्रसत स एतं प्रजापतिराग्नेयमष्टाकंपालमपश्यत्तं
 निरवपत्तेनैवैनामग्नेरधि निरक्रीणात्तस्मादप्यन्यदेवत्यामालभमान
 आग्नेयमष्टाकंपालम्पुरस्तान्निर्वपेदग्नेरेवैनामधि निष्क्रीया लभते
 यत् (७)

वायुर्व्यवात्तस्माद्वायव्यां यदिमे गर्भमदधातां तस्माद्वावापृथिव्यां
 यथ्सोमः प्राजनयदग्निरग्रसत तस्मादग्नीषोमीया यदनयोर्वियत्योर्वागव
 यत्प्रजापतिरग्नेरधि निरक्रीणात्तस्मात्प्राजापत्या सा वा एषा
 सर्वदेवत्यां यदजा वशा वायव्यामा लभेत भूतिकामो वायुर्वै
 क्षेपिष्ठा देवता वायुमेव स्वेन (८)

भागधेयेनोप धावति स एवैनं भूतिं गमयति द्यावापृथिव्यामा
 लभेत कृषमाणः प्रतिष्ठाकामो दिव एवास्मै पर्जन्यो वर्षति
 व्यस्यामोषधयो रोहन्ति समर्धुकमस्य सस्यम्भवत्यग्नीषोमीयामा

ल॒भेत् यः का॒मये॒तान्न॑वान॒न्नादः॑ स्या॒मित्य॒ग्नि॑नै॒वान्न॑मव॒ रुन्धे॑
सोमै॑नान्नाद्य॒मन्न॑वाने॒वान्ना॑दो भ॒वति॑ सार॒स्वती॑मा ल॒भेत् यः (९)

ई॒श्वरो॑ वा॒चो व॑दि॒तोः स॒न्वाचं॑ न व॒देद्वा॒ग्वै सर॑स्वती
सर॑स्वतीमे॒व स्वेन॑ भा॒गधे॒येनो॑प॒ धाव॑ति सै॒वास्मि॒न्वाचं॑ द॒धाति॑
प्रा॒जाप॑त्या॒मा ल॒भेत् यः का॒मये॒तान॑भि॒जित॑म॒भि ज॑ये॒यमि॑ति
प्रा॒जाप॑तिः सर्वा॑ दे॒वता॑ दे॒वता॑भिरे॒वान॑भि॒जित॑म॒भि ज॑यति
वा॒यव्य॑यो॒पाक॑रोति वा॒योरे॒वैना॑मव॒रुध्या॑ ल॒भत् आ॒कू॒त्यै त्वा॒
का॒माय॑ त्वा (१०)

इत्या॑ह यथा॒यजुरे॒वैतत्कि॑क्किटा॒कारं॑ जुहोति कि॒क्किटा॒कारेण॑
वै ग्रा॒म्याः प॒शवो॑ रमन्ते प्रा॒रण्याः प॑तन्ति यत्कि॑क्किटा॒कारं॑ जुहोति
ग्रा॒म्याणां॑ प॒शूनां॑ धृत्यै॒ पर्य॑ग्नौ क्रि॒यमा॑णे जुहोति जी॒वन्ती॑मे॒वैना॑
सुव॑र्गं लो॒कङ्ग॑मयति त्वं तु॒रीया॑ व॒शिनी॑ व॒शासी॑त्या॒ह दे॒वत्रै॑वैनां॑
गम॑यति स॒त्याः स॑न्तु यज॑मानस्य॒ कामा॑ इत्या॑हैष वै का॒मः (११)

यज॑मानस्य॒ यदना॑र्त उ॒द्वचं॑ गच्छ॑ति तस्मा॑दे॒वमा॑हा॒जासि॑
रयि॑ष्ठेत्या॒हैष्वे॑वैनां॑ लो॒केषु॑ प्र॒ति॑ ष्ठापयति दि॒वि ते॑ बृ॒हद्वा॒
इत्या॑ह सुव॑र्ग ए॒वास्मै॑ लो॒के ज्योति॑र्दधाति तन्तुं त॒न्वन्न॑ज॒सो
भा॒नुम॑न्विहीत्या॒हेमा॑ने॒वास्मै॑ लो॒कां ज्योति॑ष्मतः करोत्यनु॒ल्बुणं॑
व॑यत् जो॒गुवा॑मप॒ इति॑ (१२)

आ॒ह यदे॒व य॒ज्ञ उ॒ल्बणं॑ क्रि॒यते॑ तस्यै॒वैषा॑ शा॒न्ति॒र्मनु॑र्भव

जनया॑ दैव्यं॑ जन॒मित्या॑ह मान॒व्यो वै प्र॒जास्ता ए॒वाद्याः॑
 कुरुते॑ मन॒सो ह॒विर॒सीत्या॑ह स्व॒गाकृत्यै॑ गात्रा॑णां ते
 गात्र॒भाजो भूया॑स्मेत्या॒हशिष॑मेवैता॒मा शा॑स्ते तस्यै॒ वा ए॒तस्या॑
 एक॑मे॒वादै॒वय॑जनं॒ यदाल॑ब्धायाम॒भ्रः (१३)

भव॑न्ति॒ यदाल॑ब्धायाम॒भ्रः स्याद॒प्सु वा॑ प्र॒वेशये॒त्सर्वा॑ वा
 प्राश्नी॑याद्य॒दप्सु प्र॑वेशये॒द्यज्ञ॑वेशसं॒ कुर्या॑त्सर्वा॒मेव प्राश्नी॑यादिन्द्रि॒यमे॒वा
 सा वा ए॒षा त्र॑या॒णामे॒वावरु॑द्धा सं॒वत्स॑र॒सदः॑ सहस्रया॒जिनो॑
 गृहमे॒धिनु॒स्त ए॒वैतया॑ यजेर॒न्तेषा॑मे॒वैषा॒ता॥ 14॥

यथस्वेन सारस्वतीमा लभेत् यः कामाय त्वा कामोऽप इत्युभो द्विचत्वारिंशच्च॥ [३]

चित्तं च॑ चित्तिश्चाकू॒तं चाकू॑तिश्च वि॒ज्ञातं च॑ वि॒ज्ञानं च॑ मन॑श्च
 शक्क॑रीश्च दर्श॑श्च पूर्ण॑मा॒सश्च बृ॒हच्च॑ रथ॒न्तरं च॑ प्र॒जाप॑तिर्जया॒निन्द्रा॑य
 वृष्णे॑ प्राय॑च्छदु॒ग्रः पृ॒तना॑ज्येषु तस्मै॒ विशः॑ सम॑नमन्त॒ सर्वाः॑
 स उ॒ग्रः स हि॑ ह॒व्यो ब॒भूव॑ दे॒वासुराः॑ संय॑त्ता आस॒न्त्स इन्द्रः॑
 प्र॒जाप॑तिमुपा॒धाव॑त्तस्मा॑ ए॒ताञ्जया॒न्प्राय॑च्छ॒त्तान॑जुहो॒त्ततो॑ वै दे॒वा
 असु॑रानजयन् यदज॑यन्त॒ञ्जया॑नां जय॒त्वङ् स्प॑र्ध॒माने॑ने॒ते हो॑त॒व्या
 जय॑त्ये॒व तां पृ॑त॒नाम्॥ (१५)

उप पञ्चविंशतिश्च॥ [४]

अ॒ग्निर्भू॑ताना॒मधि॑पतिः स मा॑व॒त्विन्द्रो॑ ज्ये॒ष्ठानां॑ य॒मः पृ॑थि॒व्या

वा॒युरन्तरि॑क्षस्य॒ सूर्यो॑ दि॒वश्चन्द्र॑मा॒ नक्ष॑त्राणां॒ बृह॑स्पतिर्ब्रह्म॑णो मि॒त्रः
 स॒त्यानां॑ वरु॑णोऽपा॒ः संमु॑द्रः स्रो॒त्याना॑मन्नः॒ साम्रा॑ज्याना॒मधि॑पति॒
 तन्मा॑वतु॒ सोम॒ ओष॑धीना॒ः सवि॑ता प्र॒सवा॑ना॒ः रु॒द्रः प॑शूनां
 त्वष्टा॑ रू॒पाणां॑ विष्णुः॒ पर्व॑तानाम्म॒रुतो॑ ग॒णाना॑मधि॑पतय॒स्ते
 मा॑वन्तु॒ पित॑रः पितामहाः॒ परेऽव॑रे॒ तता॑स्ततामहा इ॒ह मा॑वत।
 अ॒स्मिन्ब्र॑ह्मन्त्र॒स्मिन्क्ष॑त्रेऽस्यामा॒शिष्य॑स्याम्पु॒रोधाया॑म॒स्मिन्क॑र्मन्त्रस्यां
 दे॒वहू॑त्याम्॥ (१६)

अ॒वरे॒ सप्त॑दश च॥ [५]

दे॒वा वै यद्य॑ज्ञेऽकु॑र्वत॒ तदसु॑रा अकुर्वत॒ ते दे॒वा
 ए॒तान॑भ्याता॒नान॑पश्यन्तान॒भ्यात॑न्वत॒ यद्दे॒वानां॑ कर्मासी॒दार्ध्य॑त॒
 तद्य॑दसुराणां॒ न तदा॑र्ध्यत॒ येन॒ कर्म॑णेश्चे॒त्तत्र॑ होत॒व्या ऋ॒ध्नोत्ये॒व
 तेन॒ कर्म॑णा॒ यद्वि॑श्वे दे॒वाः स॒मभ॑रन्तस्मा॒दभ्या॑ता॒ना वै॑श्वदे॒वा
 यत्प्र॒जाप॑तिर्जया॒न्प्राय॑च्छ॒त्तस्मा॒ञ्जया॑ः प्राजाप॒त्याः (१७)

यद्रा॑ष्ट्रभृ॒द्धीं रा॒ष्ट्रमा॑ददत॒ तद्रा॑ष्ट्रभृ॒ताः रा॒ष्ट्रभृ॑त्त्वन्ते दे॒वा
 अ॒भ्याता॑नैरसुरान॒भ्यात॑न्वत॒ जयै॑रजयन्त्राष्ट्रभृ॒द्धीं रा॒ष्ट्रमा॑ददत॒
 यद्दे॒वा अ॒भ्याता॑नैरसुरान॒भ्यात॑न्वत॒ तद॒भ्याता॑नाना॒मभ्या॑तान॒त्वं
 य॒ज्ञयै॑रजयन्त॒ञ्जया॑नां जय॒त्वं यद्रा॑ष्ट्रभृ॒द्धीं रा॒ष्ट्रमा॑ददत॒ तद्रा॑ष्ट्रभृ॒ताः
 रा॒ष्ट्रभृ॑त्त्वन्ततो॑ दे॒वा अ॒भ॑वन्परासुरा॒ यो भ्रात॑व्यवा॒न्त्स्यात्स
 ए॒ताञ्जु॑ह्यादभ्याता॒नैरे॒व भ्रात॑व्यान्भ्यात॒नुते॒ जयै॑र्जयति रा॒ष्ट्रभृ॑द्धीं

राष्ट्रमा दत्ते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति॥ (१८)

प्राजापत्याः सौष्टादश च॥ [६]

ऋताषाडृतधामाऽग्निर्गन्धर्वस्तस्यौषधयोऽप्सरस ऊर्जो नाम
स इदं ब्रह्म क्षत्रं पातु ता इदं ब्रह्म क्षत्रं पान्तु तस्मै स्वाहा ताभ्यः
स्वाहा संहितो विश्वसामा सूर्यो गन्धर्वस्तस्य मरीचयोऽप्सरसं
आयुवः सुषुम्नः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमा गन्धर्वस्तस्य नक्षत्राण्यप्सरसो
बेकुरयो भुज्युः सुपर्णो यज्ञो गन्धर्वस्तस्य दक्षिणा अप्सरसः
स्तवाः प्रजापतिर्विश्वकर्मा मनः (१९)

गन्धर्वस्तस्यर्त्सामान्यप्सरसो वह्नय इषिरो विश्वव्यचा
वातो गन्धर्वस्तस्यापोऽप्सरसो मुदा भुवनस्य पते यस्य त
उपरि गृहा इह च। स नो रास्वाज्यानिः रायस्पोषः सुवीर्यः
संवत्सरीणाः स्वस्तिम्। परमेष्ठ्यधिपतिर्मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य
विश्वमप्सरसो भुवः सुक्षितिः सुभूतिर्भद्रकृत्सुवर्वाण्यर्जुन्यो
गन्धर्वस्तस्य विद्युतोऽप्सरसो रुचो दूरेहेतिरमृडयः (२०)

मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य प्रजा अप्सरसो भीरुवश्चारुः कृपणकाशी
कामो गन्धर्वस्तस्याधयोऽप्सरसः शोचयन्तीर्नाम स इदं ब्रह्म क्षत्रं
पातु ता इदं ब्रह्म क्षत्रं पान्तु तस्मै स्वाहा ताभ्यः स्वाहा स नो
भुवनस्य पते यस्य त उपरि गृहा इह च। उरु ब्रह्मणेऽस्मै क्षत्राय

महि शर्म यच्छ॥ (२१)

मनोऽमुदयः पद्मवारिः शच्च॥

[७]

राष्ट्रकामाय होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रमव
रुन्धे राष्ट्रमेव भवत्यात्मने होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रं प्रजा
राष्ट्रम्पशवो राष्ट्रं यच्छ्रेष्ठो भवति राष्ट्रेणैव राष्ट्रमव रुन्धे वसिष्ठः
समानानां भवति ग्रामकामाय होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रं
संजाता राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रं संजातानव रुन्धे ग्रामी (२२)

एव भवत्यधिदेवने जुहोत्यधिदेवन एवास्मै संजातानव रुन्धे
त एनमवरुद्धा उपे तिष्ठन्ते रथमुख ओजस्कामस्य होतव्या ओजो
वै राष्ट्रभृत ओजो रथ ओजसैवास्मा ओजोऽव रुन्ध ओजस्व्यैव
भवति यो राष्ट्रादपभूतः स्यात्तस्मै होतव्या यावन्तोऽस्य रथाः
स्युस्तान्ब्रूयाद्युद्धमिति राष्ट्रमेवास्मै युनक्ति (२३)

आहुतयो वा एतस्याक्लृप्ता यस्य राष्ट्रं न कल्पते स्वरथस्य
दक्षिणं चक्रम्प्रवृह्य नाडीमभि जुहुयादाहुतीरेवास्य कल्पयति ता
अस्य कल्पमाना राष्ट्रमनु कल्पते सङ्ग्रामे संयत्ते होतव्या राष्ट्रं
वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते ये सङ्ग्रामं संयन्ति
यस्य पूर्वस्य जुह्वति स एव भवति जयति तं सङ्ग्रामं मान्थुक
इध्मः (२४)

भवत्यङ्गारा एव प्रतिवेष्टमाना अमित्राणामस्य सेनां

प्रति वेष्टयन्ति य उन्माद्येत्तस्मै होतव्या गन्धर्वाप्सरसो वा
 एतमुन्मादयन्ति य उन्माद्यत्येते खलु वै गन्धर्वाप्सरसो
 यद्राष्ट्रभृतस्तस्मै स्वाहा ताभ्यः स्वाहेति जुहोति तेनैवैनञ्छमयति
 नैयग्रोध औदुम्बर आश्वत्थः प्लाक्ष इतीध्मो भवत्येते वै
 गन्धर्वाप्सरसा गृहाः स्व एवैनान् (२५)

आयतने शमयत्यभिचरता प्रतिलोमं होतव्याः प्राणानेवास्य
 प्रतीचः प्रति यौति तं ततो येन केन च स्तृणुते स्वकृत इरिणे
 जुहोति प्रदरे वैतद्वा अस्यै निर्ऋतिगृहीतं निर्ऋतिगृहीत एवैनं
 निर्ऋत्या ग्राहयति यद्वाचः क्रूरन्तेन वर्षद्वरोति वाच एवैनं क्रूरेण
 प्र वृश्चति ताजगार्तिमार्च्छति यस्य कामयेतान्नाद्यम् (२६)

आ ददीयेति तस्य सभायामुत्तानो निपद्य भुवनस्य पत
 इति तृणानि सं गृह्णीयात्प्रजापतिर्वै भुवनस्य पतिः प्रजा-
 पतिनैवास्यान्नाद्यमा दत्त इदमहममुष्यामुष्यायुणस्यान्नाद्यं
 हरामीत्याहान्नाद्यमेवास्य हरति षड्विहरति षड्वा ऋतवः
 प्रजापतिनैवास्यान्नाद्यमादायर्तवोऽस्मा अनु प्र यच्छन्ति (२७)

यो ज्येष्ठबन्धुरपभूतः स्यात्तः स्थलेऽवसाय्य ब्रह्मौदनं
 चतुःशरावम्पक्त्वा तस्मै होतव्या वर्षं वै राष्ट्रभृतो वर्षं स्थलं
 वर्षमणैवैनं वर्षं समानानां गमयति चतुःशरावो भवति दिक्ष्वेव
 प्रति तिष्ठति क्षीरे भवति रुचमेवास्मिन्दधात्युद्धरति श्रुतत्वाय

स॒र्पि॒ष्वा॑न्भवति मे॒ध्य॒त्वाय॑ च॒त्वार॑ आ॒र्षे॒याः प्रा॑श्र॒न्ति दि॒शामे॒व
ज्योति॑षि जुहोति॥ (२८)

ग्रामी यु॒नक्ती॑ध्मः स्व ए॒वैना॑न्नाद्यं यच्छु॒न्त्येका॑न्नप॒ञ्चाश॑च्च॥ [८]

दे॒वि॒का॒ निर्व॑पेत्प्र॒जाका॑म॒श्छन्दा॑सि॒ वै दे॒वि॒का॒श्छन्दा॑सी॒व
खलु॑ वै प्र॒जाश्छन्दा॑भिरे॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्र॑ ज॒नय॑ति प्रथ॒मं धा॒तार॑
करोति॑ मिथु॒नी ए॒व तेन॑ करो॒त्यन्वे॒वास्मा॒ अनु॑मतिर्मन्यते रा॒ते रा॒का
प्र सि॑नीवा॒ली ज॒नय॑ति प्र॒जास्वे॒व प्रजा॑तासु कु॒ह्वा वाच॑ दधात्ये॒ता
ए॒व निर्व॑पेत्प॒शुका॑म॒श्छन्दा॑सि॒ वै दे॒वि॒का॒श्छन्दा॑सि (२९)

इ॒व खलु॑ वै प॒शव॑श्छन्दा॑भिरे॒वास्मै॑ प॒शून् ज॒नय॑ति प्रथ॒मं
धा॒तार॑ करोति॒ प्रैव॑ तेन॑ वापयत्यन्वे॒वास्मा॒ अनु॑मतिर्मन्यते
रा॒ते रा॒का प्र सि॑नीवा॒ली ज॒नय॑ति प॒शूने॒व प्रजा॑तान्कु॒ह्वा प्र॑ति
ष्ठापयत्ये॒ता ए॒व निर्व॑पेद्ग्रा॒मका॑म॒श्छन्दा॑सि॒ वै दे॒वि॒का॒श्छन्दा॑सी॒व
खलु॑ वै ग्रा॒मश्छन्दा॑भिरे॒वास्मै॑ ग्रा॒मम् (३०)

अ॒व रु॒न्धे म॒ध्यतो॑ धा॒तार॑ करोति म॒ध्यतो॑ ए॒वैनं॑ ग्रा॒मस्य॑
दधात्ये॒ता ए॒व निर्व॑पेज्यो॒गा॒मया॑वी छन्दा॑सि॒ वै दे॒वि॒का॒श्छन्दा॑सि॒
खलु॑ वा ए॒तम॑भि म॒न्यन्ते॒ यस्य॑ ज्यो॒गा॒मय॑ति छन्दा॑भिरे॒वैन॑मग॒दं
क॑रोति म॒ध्यतो॑ धा॒तार॑ करोति म॒ध्यतो॑ वा ए॒तस्या॑क्लृ॒प्तं यस्य॑
ज्यो॒गा॒मय॑ति म॒ध्यतो॑ ए॒वास्य॑ तेन॑ कल्पयत्ये॒ता ए॒व निः॑ (३१)

वपेद्यं यज्ञो नोपनमेच्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि
 खलु वा एतं नोप नमन्ति यं यज्ञो नोपनमति प्रथमं धातारं
 करोति मुखत एवास्मै छन्दांसि दधात्युपैनं यज्ञो नमत्येता
 एव निर्वपेदीजानश्छन्दांसि वै देविका यातयामानीव खलु वा
 एतस्य छन्दांसि य ईजान उत्तमं धातारं करोति (३२)

उपरिष्ठादेवास्मै छन्दांस्ययातयामान्यवं रुन्ध उपैनमुत्तरो
 यज्ञो नमत्येता एव निर्वपेद्यम्मेधा नोपनमेच्छन्दांसि वै
 देविकाश्छन्दांसि खलु वा एतं नोप नमन्ति यम्मेधा नोपनमति
 प्रथमं धातारं करोति मुखत एवास्मै छन्दांसि दधात्युपैनम्मेधा
 नमत्येता एव निर्वपेत् (३३)

रुक्कामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसीव खलु वै
 रुक्छन्दोभिरेवास्मिन्नुचं दधाति क्षीरे भवन्ति रुचमेवास्मिन्दधति
 मध्यतो धातारं करोति मध्यत एवैनं रुचो दधाति गायत्री
 वा अनुमतिस्त्रिष्टुग्राका जगती सिनीवाल्यानुष्टुप्कुहूर्धाता
 वषट्कारः पूर्वपक्षो राकापरपक्षः कुहूरमावास्या सिनीवाली
 पौर्णमास्यनुमतिश्चन्द्रमा धाताऽष्टौ (३४)

वसवोऽष्टाक्षरा गायत्र्येकादश रुद्रा एकादशाक्षरा
 त्रिष्टुब्धादशादित्या द्वादशाक्षरा जगती प्रजापतिरनुष्टुब्धाता
 वषट्कार एतद्वै देविकाः सर्वाणि च छन्दांसि सर्वाश्च देवता

वषट्कारस्ता यथ्सह सर्वा निर्वपेदीश्वरा एनम्प्रदहो द्वे प्रथमे निरुप्य
धातुस्तृतीयं निर्वपेत्तथो एवोत्तरे निर्वपेत्तथैनं न प्र दहन्त्यथो यस्मै
कामाय निरुप्यन्ते तमेवाभिरुपाप्नोति॥ (३५)

पशुकांश्छन्दांसि वै देविकांश्छन्दांसि ग्रामंङ्कल्पयत्येता एव निरुत्तमन्धातारं करोति मेधा नमत्येता
एव निर्वपेदष्टौ दहन्ति नवं च (९) देविकाः प्रजाकामो मिथुनी पशुकामः—————[९]

वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मान्स्वावेशो अनमीवो भवा नः।
यत्वेमहे प्रति तन्नो जुषस्व शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे। वास्तोष्पते
शग्मया स२सदा ते सक्षीमहि रण्वया गातुमत्या। आवः क्षेम उत
योगे वरं नो यूयम्पात स्वस्तिभिः सदा नः। यथ्सायम्प्रातरग्निहोत्रं
जुहोत्याहुतीष्टका एव ता उप धत्ते (३६)

यजमानोऽहोरात्राणि वा एतस्येष्टका य आहिताग्निर्यथ्सायम्प्रातर
कृत्वोप धत्ते दशं समानत्र जुहोति दशाक्षरा विराड्विराजमेवास्वेष्टकां
कृत्वोप धत्तेऽथो विराज्येव यज्ञमाप्नोति चित्यंश्चित्योऽस्य भवति
तस्माद्यत्र दशोषित्वा प्रयाति तद्यज्ञवास्त्ववास्त्वेव तद्यत्ततो-
ऽर्वाचीनम् (३७)

रुद्रः खलु वै वास्तोष्पतिर्यदहुत्वा वास्तोष्पतीयंम्प्रयायाद्रुद्र
एनं भूत्वाऽग्निरनूत्थाय हन्याद्वास्तोष्पतीयं जुहोति भागधेयेनैवैनं
शमयति नार्तिमार्च्छति यजमानो यद्युक्ते जुहुयाद्यथा प्रयाते
वास्तावाहुतिं जुहोति तादृगेव तद्यद्युक्ते जुहुयाद्यथा क्षेम आहुतिं

जुहोति तादृगेव तदहुतमस्य वास्तोष्पतीयः स्यात् (३८)

दक्षिणो युक्तो भवति सव्योऽयुक्तोऽथ वास्तोष्पतीयं जुहोत्युभयमेवाकरपरिवर्गमेवैनं शमयति यदेकया जुहुयाद्विहोमं कुर्यात्पुरोनुवाक्यामनूच्य याज्यया जुहोति सदेवत्वाय यद्धुत आदध्याद्रुद्रं गृहानन्वारोहयेद्यदवक्षाणान्यसम्प्रक्षाप्य प्रयायाद्यथा यज्ञवेशसं वादहनं वा तादृगेव तदयं ते योनिर्ऋत्विय इत्यरण्योः समारोहयति (३९)

एष वा अग्रेर्योनिः स्व एवैनं योनौ समारोहयत्यथो खल्वाहुर्यदरण्योः समारूढो नश्येदुदस्याग्निः सीदेत्पुनराधेयः स्यादिति या ते अग्रे यज्ञिया तनूस्तयेह्या रोहेत्यात्मन्समारोहयते यजमानो वा अग्रेर्योनिः स्वायामेवैनं योन्याः समारोहयते॥ (४०)

धत्तेऽर्वाचीनं स्यात्समारोहयति पञ्चत्वारिंशच्च॥ [१०]

त्वमग्रे बृहद्वयो दधासि देव दाशुषे। कविर्गृहपतिर्युवा॥ हव्यवाङ्गिरजरः पिता नो विभुर्विभावा सुदृशीको अस्मे। सुगार्हपत्याः समिषो दिदीह्यस्मद्रियख्सम्मिमीहि श्रवांसि। त्वं च सोम नो वशो जीवातुं न मरामहे। प्रियस्तोत्रो वनस्पतिः। ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणाम्महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणां स्वधितिर्वनानां सोमः (४१)

पवित्रमत्येति रेभन्। आ विश्वदेव सत्पतिः सूक्तैरद्या

वृणीमहे। सत्यसंव॑ सवितारम्॥ आ सत्येन॑ रजसा॑ वर्तमानो
निवेशय॑न्नमृत॑म्मर्त्यं॒ च। हिर॑ण्ययेन॑ सविता॑ रथेना॑ देवो याति॑
भुव॑ना विपश्यन्। यथा॑ नो अदि॑तिः कर॑त्पश्चे नृभ्यो॑ यथा॑ गवै॑।
यथा॑ तो॒काय॑ रु॒द्रियम्। मा न॑स्तोके॒ तनये॑ मा न आयु॑षि मा नो
गोषु॑ मा (४२)

नो अ॒श्वेषु॑ रीरिषः। वी॒रान्मा नो॑ रु॒द्र भामि॑तो व॒धीर्हवि॑ष्मन्तो
नम॑सा विधेम ते। उ॒द॒प्रुतो॑ न वयो॑ रक्ष॑माणा वाव॑दतो अ॒भ्रिय॑स्येव
घोषाः॑। गिरि॑भ्रजो नोर्म॑यो म॒दन्तो॑ बृह॑स्पति॒मभ्य॑र्का अ॒नावन्।
ह॒५ सैरि॑व सखि॑भिर्वाव॑दद्विरश्म॑न्मया॒नि नह॑ना व्यस्यन्।
बृह॑स्पति॒रभि क॑नि॒क्रद॑द्वा उ॒त प्रा॑स्तो॒दुच्च॑ वि॒द्वा५ अ॑गायत्। ए॒न्द्र
सान॑सि५ र॒यिम् (४३)

स॒जित्वा॑न५ सदा॑सहम्। वर्षि॑ष्ठमृतये॑ भ॒र। प्र स॑साहिषे
पुरु॑हूत॒ शत्रू॑ज्येष्ठ॒स्ते शु॑ष्मं इ॒ह रा॑तिर॒स्तु। इन्द्रा॑ भ॒र दक्षि॑णेना॒
वसू॑नि॒ पतिः॑ सिन्धू॒नाम॑सि रे॒वती॑नाम्। त्व५ सु॒तस्य॑ पी॒तये॑ स॒द्यो
वृ॒द्धो अ॑जायथाः। इन्द्र॒ ज्यैष्ठ्या॑य सु॒क्रतो॑। भुव॑स्त्वमिन्द्र॒ ब्रह्म॑णा
म॒हान्भुवो॑ वि॒श्वेषु॑ स॒वने॑षु य॒ज्ञियः॑। भुवो॑ नृ५श्च्यौ॒लो वि॒श्वस्मि॑न्भरे॒
ज्येष्ठ॑श्च॒ मन्त्रः॑ (४४)

वि॒श्वच॑र्षणे। मि॒त्रस्य॑ च॒र्षणी॑धृतः श्रवो॑ देवस्य॑ सान॒सिम्।
सत्यं॑ चि॒त्रश्र॑वस्तमम्। मि॒त्रो ज॑नान् यातयति प्र॒जान॑न्मि॒त्रो
दा॑धार पृथि॒वीमु॑त द्याम्। मि॒त्रः कृ॑ष्टीरनि॒मिषा॑भि च॒ष्टे स॒त्याय॑

हव्यं घृतवद्विधेम। प्र स मित्रं मर्तो अस्तु प्रयस्वान् यस्तं
आदित्यं शिक्षति व्रतेन। न हन्यते न जीयते त्वोतो नैनमहो
अश्रोत्यन्तितो न दूरात्। यत् (४५)

चिद्धि ते विशो यथा प्र देव वरुण व्रतम्। मिनीमसि द्यविद्यवि।
यत्किं चेदं वरुण दैव्ये जनेऽभिद्रोहम्मनुष्याश्चरामसि। अचिंती
यत्तव धर्मा युयोपिम मा नस्तस्मादेनसो देव रीरिषः। कित्वासो
यद्रिरिपुर्न दीवि यद्वा घा सत्यमुत यन्न विद्म। सर्वा ता वि ष्य
शिथिरेवं देवाथा ते स्याम वरुण प्रियासः॥ (४६)

सोमो गोषु मा रयिं मन्त्रो यच्छिथिरा सप्त च॥ [११]

पूर्णर्षयोऽग्निना ये देवाः सूर्यो मा सन्त्वा नह्यामि वषट्कारः स खंदिर उंपयामगृहीतोऽसि यां वै
त्वे क्रतुम्प्र देवमेकादश॥ [१२] पूर्णा सहजान्तवाग्ने प्राणैरेव पट्विंशत्॥३६॥ पूर्णा सन्ति देवाः॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

पूर्णा पश्चादुत पूर्णा पुरस्तादुन्मध्यतः पौर्णमासी जिगाय।
तस्यां देवा अधि संवसन्त उत्तमे नाकं इह मादयन्ताम्। यत्ते देवा
अदधुर्भागधेयममावास्ये संवसन्तो महित्वा। सा नो यज्ञम्पिपृहि
विश्ववारे रयिं नो धेहि सुभगे सुवीरम्। निवेशनी संगमनी वसूनां
विश्वा रूपाणि वसून्यावेशयन्ती। सहस्रपोषः सुभगा रराणा सा

न॒ आ ग॒न्वर्च॑सा (१)

स॒वि॒दा॒ना। अ॒ग्नी॒षो॒मौ प्र॒थ॒मौ वी॒र्ये॑ण॒ वसू॑न्नु॒द्राना॑दि॒त्यानि॒ह
जि॒न्वत॑म्। मा॒ध्य॒५ हि पौ॑र्ण॒मा॒सं जु॒षेथां॑ ब्र॒ह्म॑णा वृ॒द्धौ
सु॒कृते॑न॒ सा॒ताव॑था॒स्मभ्य॒॑५ स॒हवी॑रा॒५ र॒यिं नि य॑च्छ॒तम्।
आ॒दि॒त्याश्चाङ्गि॑र॒सश्चा॒ग्नीना॑द॒धत् ते द॑र्शपूर्ण॒मा॒सौ प्रै॒प्सन्ते॑षा॒मङ्गि॑र॒सा
नि॒रु॒प्त॒५ ह॒विरा॑सी॒दथा॑दि॒त्या ए॒तौ हो॑मा॒वप॑श्य॒न्ताव॑जु॒हवु॑स्ततो॒ वै
ते द॑र्शपूर्ण॒मा॒सौ (२)

पूर्व॑ आल॒भन्त॑ द॒र्शपूर्ण॑मा॒सावा॒लभ॑मान॒ एतौ॑ हो॒मौ
पु॒रस्ता॑ञ्जु॒हुया॑त्सा॒क्षादे॒व द॑र्शपूर्ण॒मा॒सावा॒ ल॒भते॑ ब्र॒ह्मवा॑दि॒नो
वद॑न्ति॒ स त्वै॑ द॒र्शपूर्ण॑मा॒सावा॒ल॒भेत् य ए॑न॒योर॑नु॒लो॒मं च॑
प्र॒तिलो॑मं च॑ वि॒द्यादि॒त्य॒मावा॑स्या॒या ऊ॒र्ध्वं तद॑नु॒लो॒मम्पौ॑र्ण॒मा॒स्यै
प्र॒ती॒चीनं॑ तत्प्र॒तिलो॑मं॒ यत्पौ॑र्ण॒मा॒सीम्पूर्वा॑मा॒ल॒भेत् प्र॒तिलो॑ममे॒ना॒वा
ल॒भेता॒मुम॑प॒क्षीय॑माण॒मन्व॑प॒ (३)

क्षी॒येत् सा॒र॒स्व॒तौ हो॒मौ पु॒रस्ता॑ञ्जु॒हुया॑द॒मावा॑स्या॒ वै
स॒र॒स्व॒त्यनु॒लो॒ममे॒वैना॑वा॒ ल॒भते॑ऽमु॒मा॒प्याय॑मान॒मन्वा॒ प्या॑य॒त
आ॒ग्नावै॑ष्ण॒वमे॒का॑द॒शक॑पा॒लम्पु॒रस्ता॑न्निर्व॒पेत्स॒र॒स्व॒त्यै च॒रु॒५
स॒र॒स्व॒ते द्वा॑द॒शक॑पा॒लं यदा॑ग्ने॒यो भ॑व॒त्यग्नि॑र्वै य॒ज्ञमु॑खं
य॒ज्ञमु॑खमे॒वर्द्धि॑म्पु॒रस्ता॑द्ध॒त्ते यद्वै॑ष्ण॒वो भ॑व॒न्ति य॒ज्ञो वै
वि॒ष्णु॒र्य॒ज्ञमे॒वार॑भ्य॒ प्र त॑नु॒ते स॒र॒स्व॒त्यै च॒रु॒र्भव॑ति॒ स॒र॒स्व॒ते

द्वादशकपालोऽमावास्यां वै सरस्वती पूर्णमासः सरस्वान्तावेव साक्षादा रभत ऋध्नोत्याभ्यां द्वादशकपालः सरस्वते भवति मिथुनत्वाय प्रजातै मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्धौ॥ (४)

वर्चसा वै ते दर्शपूर्णमासावपं तनुते सरस्वत्यै पञ्चविंशतिश्च॥ [१]

ऋषयो वा इन्द्रमृत्यक्षं नापश्यन्तं वसिष्ठः प्रत्यक्षम्पश्यत्सोऽब्रवीद्ब्राह्मणं ते वक्ष्यामि यथा त्वत्पुरोहिताः प्रजाः प्रजनिष्यन्तेऽथ मेतरेभ्य ऋषिभ्यो मा प्र वोच इति तस्मा एतान्स्तोमभागानब्रवीत्ततो वसिष्ठपुरोहिताः प्रजाः प्राजायन्त तस्माद्वासिष्ठो ब्रह्मा कार्यः प्रैव जायते रश्मिरसि क्षयाय त्वा क्षयं जिन्वेति (५)

आहु देवा वै क्षयो देवेभ्य एव यज्ञम्प्राहु प्रेतिरसि धर्माय त्वा धर्मं जिन्वेत्याह मनुष्या वै धर्मो मनुष्येभ्य एव यज्ञम्प्राहान्वितिरसि दिवे त्वा दिवं जिन्वेत्याहैभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञम्प्राह विष्टम्भोऽसि वृष्ट्यै त्वा वृष्टिं जिन्वेत्याह वृष्टिमेवाव (६)

रुद्धे प्रवास्यनुवासीत्याह मिथुनत्वायोशिगंसि वसुभ्यस्त्वा वसूजिन्वेत्याहाष्टौ वसंव एकादश रुद्रा द्वादशादित्या एतावन्तो वै देवास्तेभ्य एव यज्ञम्प्राहौजोऽसि पितृभ्यस्त्वा पितृजिन्वेत्याह देवानेव पितृननु सं तनोति तन्तुरसि प्रजाभ्यस्त्वा प्रजा जिन्व (७)

इत्याह पितृनेव प्रजा अनु सं तनोति पृतनाषाडसि

पशुभ्यस्त्वा पशूञ्जिन्वेत्याह प्रजा एव पशून्नु सं तनोति
 रेवदस्योषधीभ्यस्त्वौषधीर्जिन्वेत्याहौषधीष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयत्यभिजि
 युक्तग्रावेन्द्राय त्वेन्द्रं जिन्वेत्याहभिजित्या अधिपतिरसि प्राणाय
 त्वा प्राणम् (८)

जिन्वेत्याह प्रजास्वेव प्राणान्दधाति त्रिवृदसि प्रवृदसीत्याह
 मिथुनत्वाय स०रोहोऽसि नीरोहोऽसीत्याह प्रजात्यै वसुकोऽसि
 वेषश्रिरसि वस्यष्टिरसीत्याह प्रतिष्ठित्यै॥ (९)

जिन्वेत्येवं प्रजा जिन्व प्राणत्रि०शब्दः॥ [२]

अग्निना देवेन पृतना जयामि गायत्रेण छन्दसा त्रिवृता स्तोमेन
 रथन्तरेण साम्ना वषट्कारेण वज्रेण पूर्वजान्भ्रातृव्यान्धरान्यादयाम्यवैनान्
 प्रत्येनान्नुदेऽस्मिन्क्षयेऽस्मिन्भूमिलोके योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं
 द्विष्मो विष्णोः क्रमेणात्येनान्क्रामामीन्द्रेण देवेन पृतना जयामि
 त्रैष्टुभेन छन्दसा पञ्चदशेन स्तोमेन बृहता साम्ना वषट्कारेण
 वज्रेण (१०)

सहजान् विश्वेभिर्देवेभिः पृतना जयामि जागतेन छन्दसा
 सप्तदशेन स्तोमेन वामदेव्येन साम्ना वषट्कारेण वज्रेणापरजानिन्द्रेण
 सयुजो वयं सासह्याम पृतन्यतः। घन्तो वृत्राण्यप्रति। यत्तै अग्ने
 तेजस्तेनाहं तेजस्वी भूयासं यत्तै अग्ने वर्चस्तेनाहं वचस्वी भूयासं

यत्ते अग्ने हरस्तेनाह२ हरस्वी भूयासम्॥ (११)

बृहता साम्ना वषट्कारेण वज्रेण पट्टत्वारि२शच्च॥ [३]

ये देवा यज्ञह्नो यज्ञमुषः पृथिव्यामध्यासते। अग्निर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम्। आगन्म मित्रावरुणा वरेण्या रात्रीणाम्भागो युवयोर्यो अस्ति। नाकं गृह्णानाः सुकृतस्य लोके तृतीयं पृष्ठे अधि रोचने दिवः। ये देवा यज्ञह्नो यज्ञमुषोऽन्तरिक्षेऽध्यासते। वायुर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम्। यास्ते रात्रीः सवितः (१२)

देवयानीरन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति। गृहैश्च सर्वैः प्रजया न्वग्ने सुवो रुहाणास्तरता रजा२सि। ये देवा यज्ञह्नो यज्ञमुषो दिव्यध्यासते। सूर्यो मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम्। येनेन्द्राय समभरः पया२स्युत्तमेन हविषा जातवेदः। तेनाग्ने त्वमुत वर्धयेम२ सजाताना२ श्रेष्ठ आ धे२ह्येनम्। यज्ञह्नो वै देवा यज्ञमुषः (१३)

सन्ति त एषु लोकेष्वसत आददाना विमश्राना यो ददाति यो यजते तस्य। ये देवा यज्ञह्नः पृथिव्यामध्यासते ये अन्तरिक्षे ये दिवीत्याहेमानेव लोका२स्तीर्त्वा सगृहः सपशुः सुवर्गं लोकमेत्यप वै सोमैनेजानाद्देवता२श्च यज्ञश्च क्रामन्त्याग्नेयं पञ्चकपालमुदवसानीयं निर्वपेदग्निः सर्वा देवताः (१४)

पाङ्क्तौ यज्ञो देवताश्चैव यज्ञं चाव रुन्धे गायत्रो
 वा अग्निर्गायत्रछन्दास्तं छन्दसा व्यर्धयति यत्पञ्चकपालं
 करोत्यष्टाकपालः कार्योऽष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्गायत्रछन्दाः
 स्वेनैवैनं छन्दसा समर्धयति पङ्क्तौ याज्यानुवाक्ये भवतः पाङ्क्तौ
 यज्ञस्तेनैव यज्ञान्नैति॥ (१५)

सवितुर्देवा यज्ञमुषः सर्वा देवतास्त्रिचत्वारिंशच्च॥ [४]

सूर्यो मा देवो देवेभ्यः पातु वायुरन्तरिक्षाद्यजमानोऽग्निर्मा पातु
 चक्षुषः। सक्ष शूष सवितुर्विश्वचर्षण एतेभिः सोम नामभिर्विधेम ते
 तेभिः सोम नामभिर्विधेम ते। अहम्परस्तादहमवस्तादहं ज्योतिषा
 वि तमो ववार। यदन्तरिक्षं तदु मे पिताभूदहं सूर्यमुभयतो
 ददर्शाहं भूयासमुत्तमः समानानाम् (१६)

आ समुद्रादाऽन्तरिक्षात्प्रजापतिरुदधिं च्यावयातीन्द्रः प्र स्रौतु
 मरुतो वर्षयन्तून्नम्भय पृथिवीम्भिन्द्धीदं दिव्यं नमः। उद्रो दिव्यस्य
 नो देहीशानो वि सृजा दृतिम्। पशवो वा एते यदादित्य एष रुद्रो
 यदग्निरौषधीः प्रास्याग्नावादित्यं जुहोति रुद्रादेव पशून्तर्दधात्यथो
 ओषधीष्वेव पशून् (१७)

प्रतिं ष्ठापयति कविर्यज्ञस्य वि तनोति पन्थां नाकस्य पृष्ठे
 अधिं रोचने दिवः। येन हव्यं वहसि यासिं दूत इतः प्रचेता अमुतः
 सनीयान्। यास्ते विश्वाः समिधः सन्त्यग्ने याः पृथिव्याम्बर्हिषि

सूर्ये याः। तास्ते गच्छुन्त्वाहुतिं घृतस्य देवायते यजमानाय शर्म।
आशासानः सुवीर्यं रायस्पोषं स्वधियम्। बृहस्पतिना राया
स्वगाकृतो मह्यं यजमानाय तिष्ठ॥ (१८)

सुमानानामोषधीष्वेव पशून्मह्यं यजमानायैकञ्च॥ [५]

सं त्वां नह्यामि पयसा घृतेन सं त्वां नह्याम्यप ओषधीभिः।
सं त्वां नह्यामि प्रजयाहमद्य सा दीक्षिता संनवो वाजमस्मे।
प्रेतु ब्रह्मणस्पती वेदिं वर्णेन सीदतु। अथाहमनुकामिनी स्वे
लोके विशा इह। सुप्रजसंस्त्वा वयं सुपतीरुपं सेदिम। अग्ने
सपत्नदम्भनमदब्धासो अदाभ्यम्। इमं वि ष्यामि वरुणस्य
पाशम् (१९)

यमबध्नीत सविता सुकेतः। धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोके
स्योनं मे सह पत्यां करोमि। प्रेह्युदेह्युतस्य वामीरन्वग्निस्ते-
ऽग्रं नयत्वदितिर्मध्यं ददतां रुद्रावसृष्टासि युवा नाम मा
मां हिंसीर्वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यो विश्वेभ्यो वो देवेभ्यः
पुत्रेजनीर्गृह्णामि यज्ञाय वः पुत्रेजनीः सादयामि विश्वस्य ते
विश्वावतो वृष्णिंयावतः (२०)

तवाग्ने वामीरनु सन्दृशि विश्वा रेतांसि धिषीयागं देवान्
यज्ञो नि देवीर्देवेभ्यो यज्ञमंशिषन्नस्मिन्सुन्वति यजमान आशिषः
स्वाहाकृताः समुद्रेष्टा गन्धर्वमा तिष्ठताऽनु। वातस्य पत्मन्निड

ईडिताः॥ (२१)

पाशं वृष्ण्यावतस्त्रिंशच्च॥ [६]

वषट्कारो वै गांयत्रियै शिरोऽच्छिन्नत्तस्यै रसः परापतत्थस
पृथिवीम्प्राविशत्थस खदिरोऽभवद्यस्य खदिरः सुवो भवति
छन्दसामेव रसेनाव द्यति सरसा अस्याहुतयो भवन्ति
तृतीयस्यामितो दिवि सोमं आसीत्तं गांयत्र्याहरत्तस्य पूर्णमच्छिद्यत्
तत्पर्णोऽभवत्तत्पर्णस्य पर्णत्वं यस्य पर्णमयी जुहूः (२२)

भवति सौम्या अस्याहुतयो भवन्ति जुषन्तेऽस्य देवा
आहुतीर्देवा वै ब्रह्मन्नवदन्त तत्पर्ण उपाशृणोत्सुश्रवा वै नाम
यस्य पर्णमयी जुहूर्भवति न पापः श्लोकः शृणोति ब्रह्म
वै पर्णो विष्मरुतोऽन्नं विष्मारुतोऽश्वत्थो यस्य पर्णमयी
जुहूर्भवत्याश्वत्थ्युपभृद्ब्रह्मणैवान्नमव रुन्देऽथो ब्रह्म (२३)

एव विशयध्यूहति राष्ट्रं वै पर्णो विडंश्वत्थो यत्पर्णमयी
जुहूर्भवत्याश्वत्थ्युपभृद्राष्ट्रमेव विशयध्यूहति प्रजापतिर्वा अजुहोत्सा
यत्राहुतिः प्रत्यतिष्ठत्ततो विकङ्कत उदतिष्ठत्ततः प्रजा असृजत् यस्य
वैकङ्कती ध्रुवा भवति प्रत्येवास्याहुतयस्तिष्ठन्त्यथो प्रैव जायत
एतद्वै सुचां रूपं यस्यैव रूपः सुचो भवन्ति सर्वाण्येवैनं
रूपाणि पशूनामुप तिष्ठन्ते नास्यापरूपमात्मजायते॥ (२४)

जुहूरथो ब्रह्मं सुचां सप्तदश च॥ [७]

उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं
 गृह्णामि दक्षाय दक्षवर्धे रातं देवेभ्योऽग्निजिह्वेभ्यस्त्वर्तायुभ्य
 इन्द्रज्येष्ठेभ्यो वरुणराजभ्यो वातापिभ्यः पर्जन्यात्मभ्यो दिवे
 त्वान्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वापेन्द्र द्विषतो मनोऽप जिज्यासतो
 जुह्यप यो नोऽरातीयति तं जहि प्राणाय त्वापानाय त्वा व्यानाय
 त्वा सते त्वासते त्वाद्ध्यस्त्वौषधीभ्यो विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यो
 यतः प्रजा अक्विद्रा अजायन्त तस्मै त्वा प्रजापतये विभूदाने
 ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमि॥ (२५)

ओषधीभ्यश्चतुर्दश च॥ [८]

यां वा अध्वर्युश्च यजमानश्च देवतामन्तरितस्तस्या आ वृश्च्येते
 प्राजापत्यं दधिग्रहं गृह्णीयात्प्रजापतिः सर्वा देवता देवताभ्य एव
 नि हुवाते ज्येष्ठो वा एष ग्रहाणां यस्यैष गृह्यते ज्यैष्ठ्यमेव
 गच्छति सर्वासां वा एतद्देवतानां रूपं यदेष ग्रहो यस्यैष गृह्यते
 सर्वाण्येवैनं रूपाणि पशूनामुप तिष्ठन्त उपयामगृहीतः (२६)

असि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं गृह्णामीत्याहु
 ज्योतिरेवैनं समानानां करोत्यग्निजिह्वेभ्यस्त्वर्तायुभ्य
 इत्याहुतावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवैनं सर्वाभ्यो गृह्णत्यपेन्द्र
 द्विषतो मन इत्याहु भ्रातृव्यापनुत्यै प्राणाय त्वापानाय त्वेत्याहु
 प्राणानेव यजमाने दधाति तस्मै त्वा प्रजापतये विभूदाने

ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमि (२७)

इत्याह प्रजापतिः सर्वा देवताः सर्वाभ्य एवैनं देवताभ्यो
जुहोत्याज्यग्रहं गृहीयात्तेजस्कामस्य तेजो वा आज्यं तेजस्यैव
भवति सोमग्रहं गृहीयाद्ब्रह्मवर्चस्कामस्य ब्रह्मवर्चसं वै सोमो
ब्रह्मवर्चस्यैव भवति दधिग्रहं गृहीयात्पशुकामस्योर्ग्वै दध्यूर्कपशवं
ऊर्जैवास्मा ऊर्जं पशूनवं रुन्धे॥ (२८)

उपयामगृहीतो जुहोमि त्रिचत्वारिंशच्च॥ [९]

त्वे ऋतुमपि वृञ्जन्ति विश्वे द्विर्यदेते त्रिर्भवन्त्यूमाः। स्वादोः
स्वादीयः स्वादुना सृजा समतं ऊ षु मधु मधुनाभि योधि।
उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिः
प्रजापतये त्वा। प्राणग्रहान्गृह्णात्येतावद्वा अस्ति यावदेते ग्रहाः
स्तोमाश्छन्दांसि पृष्ठानि दिशो यावदेवास्ति तत् (२९)

अवं रुन्धे ज्येष्ठा वा एतान्ब्राह्मणाः पुरा विद्वामंक्रन्तस्मात्तेषां
सर्वा दिशोऽभिजिता अभूवन् यस्यैते गृह्यन्ते ज्येष्ठ्यमेव
गच्छत्यभि दिशो जयति पञ्च गृह्यन्ते पञ्च दिशः सर्वास्वेव
दिक्ष्वध्रुवन्ति नवनव गृह्यन्ते नव वै पुरुषे प्राणाः प्राणानेव
यजमानेषु दधति प्रायणीये चोदयनीये च गृह्यन्ते प्राणा वै
प्राणग्रहाः (३०)

प्राणैरेव प्रयन्ति प्राणैरुद्यन्ति दशमेऽहं गृह्यन्ते प्राणा वै

प्राणग्रहाः प्राणेभ्यः खलु वा एतत्प्रजा यन्ति यद्वामदेव्यं योनेश्च्यवते
दशमेऽहन्वामदेव्यं योनेश्च्यवते यदशमेऽहन्गृह्यन्ते प्राणेभ्य एव
तत्प्रजा न यन्ति॥ (३१)

तत्प्राणग्रहाः सप्तत्रिंशच्च॥ [१०]

प्र देवं देव्या धिया भरता जातवेदसम्। हव्या नो
वक्षदानुषक्। अयमुष्य प्र देवयुरहोता यज्ञाय नीयते। रथो
न योरभीवृतो घृणीवाश्चेतति त्मना। अयमग्निरुष्यत्यमृतादिव
जन्मनः। सहसश्चिथ्सहीयां देवो जीवातवे कृतः। इडायास्त्वा
पदे वयं नाभा पृथिव्या अधि। जातवेदो नि धीमह्यग्रे हव्याय
वोढवे। (३२)

अग्ने विश्वेभिः स्वनीक देवैरूर्णावन्तम्प्रथमः सीद योनिम्।
कुलायिनं घृतवन्तं सवित्रे यज्ञं नय यजमानाय साधु।
सीद होतुः स्व उ लोके चिकित्वान्त्सादयां यज्ञं सुकृतस्य
योनौ। देवावीर्देवान् हविषा यजास्यग्रे बृहद्यजमाने वयो धाः।
नि होता होतृषदने विदानस्त्वेषो दीदिवा अंसदथ्सुदक्षः।
अदब्धव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्रम्भरः शुचिजिह्वो अग्निः। त्वं
दूतस्त्वम् (३३)

उ नः पुरस्यास्त्वं वस्य आ वृषभ प्रणेता। अग्ने तोकस्य
नस्तने तनूनामप्रयुच्छन्दीर्घद्वोधि गोपाः। अभि त्वा देव

सवि॒त॒री॒शा॒नं॒ वा॒र्या॒णाम्। सदा॑व॒न्भा॒गमी॑महे। म॒ही द्यौः पृ॒थि॒वी
च॑ न इ॒मं य॒ज्ञमि॑मिक्षताम्। पि॒पृतां॑ नो॒ भरी॑मभिः। त्वाम॑ग्ने
पुष्क॑रा॒दध्य॑थ॒र्वा निर॑मन्थत। मूर्ध्नो॑ वि॒श्वस्य॑ वा॒घतः॑। तमुं (३४)

त्वा द॒ध्यङ्घ्रि॑षिः पु॒त्र ई॒धे अथ॑र्वणः। वृ॒त्रह॑णं॒ पुर॑न्द॒रम्। तमुं
त्वा पा॒थ्यो वृषा॑ समी॒धे दस्यु॑हन्त॒मम्। ध॒नंज॒य॒ रणे॑रणे। उ॒त
ब्रु॑वन्तु ज॒न्तव॑ उ॒दग्नि॑र्वृ॒त्रहा॑जनि। ध॒नंज॒यो रणे॑रणे। आ य॒ हस्ते॑
न खा॒दिन॒॑ शिशु॑ जा॒तं न बिभ्र॑ति। वि॒शाम॑ग्नि॒ स्व॑ध्व॒रम्। प्र दे॒वं
दे॒ववी॑तये॒ भर॑ता वसु॒वित्त॑मम्। आ स्वे यो॒नौ नि षी॑दतु। आ (३५)

जा॒तं जा॒तवे॑दसि प्रि॒य॒ शि॑शी॒ताति॑थिम्। स्यो॒न
आ गृ॒हप॑तिम्। अ॒ग्निना॑ऽग्निः समि॑ध्यते क॒विर्गृ॑हप॒तिर्यु॑वा॑।
ह॒व्यवा॑ङ्मुह्य॑स्यः। त्व॒ ह्यग्ने॑ अ॒ग्निना॑ वि॒प्रो वि॒प्रेण॑ सन्थ॒सता॑।
सखा॑ सख्या॑ समि॑ध्यसे॑। तम्म॑र्जयन्त सु॒क्रतुं॑ पु॒रोया॑वा॒नमा॑जिषु॑।
स्वेषु॑ क्षये॑षु वा॒जिन॑म्। य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञम॑यजन्त दे॒वास्ता॑नि॒ धर्मा॑णि
प्रथ॑मान्या॑सन्। ते ह॒ नाक॑म्महि॒मानः॑ सचन्ते॒ यत्र पूर्वे॑ सा॒ध्याः
सन्ति॑ दे॒वाः (३६)

बोढवे दूतस्त्वन्तमुं सीदत्वा यत्र चत्वारि च॥ [११]

यु॒ञ्जान॑ इ॒माम॑गृ॒णं दे॒वस्य॑ सन्ते वि पा॒र्जसा॑ वस॒वस्त्वा॒ समा॑स्त्वो॒र्ध्वा अ॒स्याकू॑तिं यद॑ग्ने॒ यान्य॑ग्ने॒ यं
य॒ज्ञमे॑का॒दश॑॥११॥ यु॒ञ्जानो॑ वर्म॒ च स्थ॑ आ॒दि॒त्यास्त्वा॒ भार॑ती॒ स्वा॒ अह॒॑ षट्त्वारि॒॑ शत्॑॥४६॥ यु॒ञ्जानो॑
वा॒जेवा॑जे॥ [१२]

This PDF was downloaded from <http://stotrasamhita.github.io>.

GitHub: <http://stotrasamhita.github.io> | <http://github.com/stotrasamhita>

Credits: <http://stotrasamhita.github.io/about/>
